

GEOPOLITIKA

AZ ANTHROPO-GEOGRAFIA

III-İK RÉSZE

ÍRTA

Dr CZIRBUSZ GÉZA

A FÖLDLEÍRÁS EGYETEMI TANÁRA

Természeténél fogva az Ember
politikai lény.

Aristoteles: Politika I. 1-9.

BUDAPEST, 1919

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
KIADÁSA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ÓCEÁNOK ÉS FÖLDSÉGEK KÜZDELME. GEOPOLITIKA.

A huszadik század második tizedében megfordult az európai s vele valószínűleg az egész emberiség sorsa, mert a többi földség is az európai fajtát uralja, a mely fele az összes emberiségnek. Az örökké nyughatatlan óceán friss szelleme kerekedett felül az óvilágon. A viaskodó oceanizmus és kontinentalizmus tusájának a közbelépett *magyar* vetett véget. Vajjon a latin-germán vagy az orosz földnek hatása alatt, mert 1000 étig nem bírt szabadulni a magyar nyugatázsiai impresszióitól, avagy helyes politikai ösztönből, melynek fennmaradását köszöni az árkjától körülhullámozott hazájában? – döntsék el a szociológusok és történettudósok.

A küzdelemnek az óceáni nyugoti szellem győzelmével vége van. Adott szavához híven a magyar hüvelyébe tette sokszor és sok helyen villogtatott kardját. De mielőtt visszatérne az ekeszarvához, megtépzott szülőföldjének helyreállításához, tájékozódnia kell, hogy is lesz most már? Országának 1540-ben történt hármass felosztása óta sohasem volt égetőbb e kérdés, mint most. A geográfiában eddig elméletekkel gyötörték. Most új értékeket kell keresnie és találnia, hogy ne a geográfiai forgalomból kivont ócska pénzzel álljon az új életrendért küzdő nemzetek sorába.

Geopolitikanak azért nevezem ezt a könyvet, mert ez a világpolitikába vágó tételeket is felöleli s Ratzeltől eltérőleg nem a felületi formák politikai értékelésére, hanem az *államokra* helyezem a súlyt, mint a népek és nemzetek működésének telluris köreire.¹

Az állam keletkezése. Az állam keletkezésére nézve két vélemény uralkodik: *a)* az *etimológiai*, mely az államot *szervezetnek* mondja és csúcspontját a nemzeti államban találja; törekvése a hatalom; *b)* a *geográfiai*, mely a területre helyezi a súlyt és az államot az állami tényezők: földbirtok, nép, gazdaság, törvényhozás, település, forgalom *összetételének* tartja; főszempontja a kultúra.

Az első vélemény kimondja Aristoteles entelechiáját, me-

¹ Geopolitika eszerint az országok életének természet-ajzolata.

lyet a régi politikai geográfia követ Platótól Ratzel és Ruedorfferig. A második nézetet Rousseau vallja, heterogén elemek összesítőjének tartván az államot. Itt az állam szerkezete elsődrendű összeforrasztott típusú személyiség.

Az első a nemzeti államok létrejöttekor az újkor elején a személy értékét magasra becsülő protestantizmus hatása alatt született. Nagyra vitte a nemzetinek hangsúlyozásával a nemzeti kultúrát, de csak a nagy nemzeti államok kultúráját, az 5-10 milliós kis népek a nagyokat utánozván elnyomták a kicsi, sokszor tőlük teljesen különböző néptörzseket, véginségre juttatták tájszólásukat, törzsbeli sajátosságaikat s nem mindig sikerült belőlük jó konglomerátumot létrehozni a nemzetinek nevezett vegyi tégelyben. A maguk mintájára akarták az összes néptörzseket átalakítani, miért csupán a maguk népi személyiségét tartották létjogosultnak – ezzel megfosztották a polgárt legszentebb jogától: a szabadságtól, a singularis lélek szabad érvényesülésétől, mely korunk vezérmotívuma lett.

Visszahatáskép támadt megint a személyi, emberi szabadságot és az önmagával való rendelkezési jogot nyomatékosabban hangoztató *népi* állam (Völkerstaat) új demokratikus formában, annál inkább, mert az uralmon levő típus érthetetlen magyarázatokkal akarta igazolni hatalmi eljárását s a nemzetet minden külső egység ellenére majdnem kasztszerű osztályokra tagolta. Állam alatt politikailag szervezett földdarabot ért Ratzel, hatóokául titokzatos «valaminek» nyilvánítja. Kjellen a nemzetit, mely sem a nyelv, sem a vérbeli származás, hanem ami azok mögött a háttérben leledzik.

Ruedorffer a nemzetségben, törzsben, népben s annak nemzetté való *fejlődésében* fázisokat lát, melyeket azonban mint fejlődési fázisokat külön-külön sehol sem lehet találni.

E biológiai felfogás szerint a rész csak egészéből érthető. Az alkotó részeire bontott ember nem ember többé, csak az élet és lelke tarthatja egységben az embert. Azért kedves hasonlata e biológiai felfogásnak, hogy az állam a test, a nemzet pedig lelke az államnak. Gyermektelen család eszerint nem család, csak házaspár. Anyátlan gyermek, alerdő nélkül való emeletes felső erdő el nem képzelhető. Az államnak tehát természetes céljának kell lennie Kant Natur-Zweck-je értelmében. Csakhogy, kérdés, mi legyen a főcél? Az ausztráliai kabongo rendszer, vagyis a nemzetségek alkotmánya állami terület híjjával csupán társadalmi állapot, nem állami alakulat. Gallyak, ágak, faderék együttesen fát alkotnak ugyan, de hol vannak a valóságban a népekké alakult törzsek, a népekből szervesen kifejlődött nemzetek? Miképp lehet a nemzetit alkotó szervi részeket: nemzetségeket, beolvadó törzseket, népeket a nemzetben egyenkint felismerni, ha nemzetség, törzs, nép mind különböző csak készülőiben levő önálló szervezetek? Az ukránok p. o. minden kényszer ellenére sem lettek «ma-

gasabb szervezetű» lengyelek vagy oroszok. A háromfelé szabdaltnak örmény megmaradt örménynek, a déli Európában kóborló cigányok bele nem olvadtak sehol magasabb szervezetű környezetükbe; sőt a burgundok kihaltak, mielőtt franciákká lehettek volna. A rhátiaknak csak romjai élnek – mivé lettek? Mert a heterogenizmus erősebb a földön, mint a népek átalakulása. Biológiai alapon tehát még nem fejlődhetik állam. (V. ö. 24.)

Inkább *eszmei* alapon az anthropologia félretevésével. Gsiná p. o. 6000 éve nyelvileg és testileg különböző népekből áll. Ezeket a megélhetés érdekén kívül Konfucze életrendje tartja össze a csinai állam keretében. Valóságos babyloni nyelvzavar uralkodik a sárgák között, mégis a jelképes írás segítségével, nemzetiségük feláldozása nélkül megértik egymást.¹ Svájc néptörzseinek életérdeke a *hágók védelme*. Reális érdek: a szabad kereskedelem fontos érdeke köti össze Anglia törzseit. Enélkül megdrágul a nyersanyag. Angliának tehát a tengerek urának kell lennie. Le kell vernie versenytársait, nehogy azok jobb iparcikkeket gyárthassanak. Ez a szent önzés, mint államérdek, fenntartója az angol imperiumnak. Az állam ezek után *reália*, igazi érdekek *közönsége*, mely érdekek köztudattá váltak, akár önként társultak politikai állammá a szövetezők, akár meghódolnak a közérdeknek (irek, skótok, kelták). Mihelyt az értelmiség és vagyion csatlakozik az állami érdekhez, a fejüket vesztett nemzetiségek is könnyen behódolnak az államtestbe, akár típusuk megtartásával, akár annak feláldozásával, p. o. az Unióban.

Az állami szövetezés célja legelső sorban a gazdasági boldogulás. Kicsi népeknél a hagyomány, típus, életrend megtartásával, nagy államoknál és emberköröknél – a kultúrával. (*Ruedorffer Grundzüge v. Weltpolitik i. der Gegenwart*, 1916).

Az állam törzsöke és frontja. Minden államnak *magva* van, melyből növekedése a fa évgyűrűi szerint megindult. Így Svájc politikai magva a négy őskanton, Svédországé a tavak vidéke, Dániáé Seeland, Magyarországé szerintem a Kisalföld az Alpok és Bakony között. A környező részek határszegélyek voltak: Vas, Morva, Csepel, Somogy stb. A határszegélyekből országreszek lesznek. A sorrend ez: *a)* protektorátus, gyámkodó védelem; *b)* együttes birtoklás, condominium; *c)* megszállás; *d)* annexió. Akár mai napság. Van *egyázerű* törzsország, mely tájképileg és gazdaságilag egy, p. o. a szigetállamok; *öázetett*, tájképileg és politikailag több országból álló államterület, művelődési központtal, amilyen Bécs és Moszkva voltak, honnan az országszerzés kiindult. (*Schöne Polit, Geogr.*) Az *orózágréázek* értéke különböző. Ma adófizetésük a fokmérőjük. A Bánság értékesebb Erdélynél, az egész Dunántúl a Felvidéknél. Fontos államterületek az országban a *városok*,

¹ *Erkes*: China 1919. 126., 150.

az ó- és középkorban mint *városállamok*, p. o. Róma, Athén, Spárta, Thebe, az olasz s flamand városok (Gent, Brügge), Hanza és sváb városok kereskedelmük miatt a jelen korban mint ipari és forgalmi góccok. Minden államnak van gazdaságilag fontos kerülete: Galíciaé petróleum, Erdélyé só- és aranybányái, Skandináviaé erdei és vastelepei. Van továbbá minden országnak gyöngye, érzékeny helye, Achilles sarka is. Mindkettő fokozott védelmet kíván. Ha Csehország párkányhegységei és Svájcnak hágói elvesznek, elvesz velök az ország is. Szerbia kapuja a Morava völgye. Napoleon a fővárost igyekezett mindig kézrekeríteni. Bécs ellen akart 1914-18-ban az orosz is. Budapest, Paris bukása az illető országok bukását vonja maga után. Viszont, könnyebben elviselhető volt Csinára Korio elvesztése, mint Santung vagy Mandzsúria.

Az állam *homloktérsége* terjeszkedésének vagy védelmének tájéka. Angliának eleinte keleti síksági tája volt a fontos (London), ahonnan a Rheinba, Németország kapujába hatolhatott; Amerika felfedeztetése óta nyugati hegyes parti tájéka (Liverpool). Róbert Károly a Havasalföld meghódítása céljából Temesvárt tette fővárossá, Hunyadi Belgrádot foglalta el a török kiszorítása végett.

Igen biztos háttér az északi államokra nézve a Jeges-tenger, mivel onnan nem fenyegethet támadás. Angliának ép ez a tenger állja útját a Csendes-óceánba való behatolásánál.

Lazán összefüggő kerületeket ma forgalmi utakkal kapcsolnak a fővároshoz, vagy gazdaságilag nevezetes ponthoz. Ezért nevezetes Baross zónarendszere, Chicagónak, az édesvízi hajózás centrumának megélénkítése, trajekt és átlós vasutakkal, s a két óceán összekötése. Ez az oka, hogy a közigazgatási városok háttérbe szorulnak a gazdasági centrumok mellett. Newyork állam fővárosa Albany, nem Newyork, Illionis államé Springfield, nem Chicago; a délafrikai államszövetség fővárosa Pretoria, kormányzóhelye Fokváros, ném Johannesburg. (*Kjellen: Staat als Lebensform 1917., 53.*)

Az állam egysége. Az állam külső egységét összefüggő tektonika, jó *határolás* biztosítja, akár sivataggal, p. o. Tripolisznál, akár tengerrel, mint India két oldalán, megszállott vagy védett állammal, pl. Beludzsisztan, Afganisztán, Tibet; hegyvidékkel p. o. Pamir, melynek egyik fele orosz, a másik fele India határvidéke. Rokon nép szintén a külső biztonság elősegítője, p. o. a flamm, német Hollandiára, a szerb Montenegróra nézve. A Pyraenusok a vaszkokkal szigeti államot csináltak az ibériai félszigetből. A *belás* egység biztosítékai *a)* szerkezeti egyediség (Csehország, Russzija és Erdély) Russzija folyóinak mentén terjedt. Így Franciaország is. (*Harmó Europa. 431. 1.*); *b)* folyamközők, p. o. Slavonia, Hindosztán, Uruguay; *c)* folyamkörnyék, pl. a Kongo, Duna, Amazon vízrendszereivel. De ha túlságosan nagy a vízkörnyék, könnyen,

felbomlik az állam vízrendszereire: p. o. Moldva, Bukovina, Besszarábia, Galicia elvesztése 1918-ban, d) A gazdálkodás a rézsűket, fővölgyeket, a vidék fölejtővonalait tartja a belső egység tényezőinek. A völgyet egészen kell az államnak bírnia. Forrás és torkolat nélkül való országok, pl. Ausztria, sutaországok. Míg ellenben a Volga, Morva, Dneper, Indus és Tibet protektorátussága óta a Brahmputra egységet alkotnak. Rhein, Rhone, Scheide, Maas feldarabolt szakaszai miatt sok háborúság volt. Amint Ukrajna elszakadt Russiától önálló folyói miatt: így fog az Amazon szintén vízrendszereire szakadni. Belső egységet biztosítanak a) vízváltók birtoklása. Az 1912-iki bukaresti bókét ezekre alapították; b) összefüggő víz-hálózat, pl. a Duna összehajló folyóvölgyei; c) központi zóna (Magyarország) v. fennföld (spanyol mezeta); d) mennél egyfélébb politikai nemzet a magyar, szerb, oláh; e) kivált, ha az leggazdagabb országrész birtokában van; f) a városok és vállalatok népe. p. o. osztrák-német Ausztriában, balti németek; g) a törvényhozás, közigazgatás, jogrend egysége (Kjellen és Kerékgyártó szerint), de még inkább h) (Vierkant szerint) az állami cél tudása, p. o. hogy Svájcot a semlegesség tartja féri η. bogy a három népcsalád ütközőpontja az osztrák-magyar monarchia: i) elősegítő tényező a dinasztiahoz való ragaszkodás, a szülőföld szeretete, p. o. Tiroiban. (Dix: Geogr. Zeitschrift 1914. Sieger Bundschau f. Geogr. 1914. 7-8.)

Az államok, formája. Supnn szerint: 1. *Tömör* p. o. Csehország; "2. *Aζal aóζóó*, pl. a két területszakaszból állott Poroszország a német szövetség idejében. Gyarmati államok néha az egész glóbuson elszórva; szigeti államok, pl. Japán; a félszigeti államok, pl. Itália. Franciaország; szigetcsoport-országok, p. o. Dánia: a berekesztett (enklavok) ugyanazon államterületen belül. p. o. Németország és künnrekedt (exklavok) országok, p. két féle Szászország, háromféle Örményország, szabad birodalmi vagy önhatóságú városok. (Supan Leitlinien d. polit. Geografie 1918. 16.)3. *Párkányországok*, Marokkó. Portugália, Norvégia. Csile, a 400 km hosszú Albánia. 4. *Körülöleli* országokból álló sarlóformájú osztrák monarchia, a kiterjesztett szárnyú Románia. 5. *Csücskösfoma*, p. o. Poroszország Oroszországba vágó és 1914-ben hevesen ostromlott csücske. Bukovina. b) *Bemarkoló* országok (p. Cseh- és Lengyelország), a német birodalomba Lotharingia s a nowitargi medence magyar területbe. Fontos, hany és milyen oldalukkal ékelődnek és mi a bázisuk?

I. Az államok területe.

Az elfoglalt s hozzászerzett országot nevezik államterületnek. Itt a *birtoklás* módja a fő. A legjobb minőségű és helyzetű földeket kell a hódító népnek megszállania, így lehető-

leg a rónaságot, mert innen indul meg a hegyvidék és erdő foglalása. Magyar királyság sohasem alakul, ha el nem foglalják az őslakosságtól az alföldet s megmunkálására nem kényszerítik a régi lakosságot. Ritka eset, hogy erdőből indul ki a nép a síkságra, p. o. a szerbek, vendek, czrnagorcok, oroszok s albánok. A földbirtok jelentősége oly nagy, hogy a norvégek országgyűlésén a birtok szavaz, nem a tulajdonosa. Pl. a Páboda-telek tulajdonosa 1905-ben. A szavazó neve mellékes. A birtok adja meg neki a jogot. Részvénytársaságoknak, rendeknek, testületeknek csak használati joguk s *vagyonuk* van, nem birtokuk. A Hanza nem volt állam, mert nem volt kihasított territórium, csak vállalatai voltak. A pápai állam nincs feltüntetve a térképen, meri, birtokát elvették, így állam sem lehet. Az azonban lehetséges, hogy valamely népnek vagy törzsszerkezetnek van *alkotmánya*, de hazája, földbirtoka nincsen. P. o. az alamedákra készülő kirgizeknek, vagy a vérszerződést kötött magyarok nemzetiségi alkotmánya, germán törzsek nemzetségi szerkezete volt – országnélkül.

Az államok területi és népi nagysága. Megítélésük alapja a) területi kiterjedésük; b) népességük; c) teljesítményük.

Ratzel kategóriái szerint *kontinentálió* államok az 5 millió km²-t meghaladók; közepes államok a 0.2-5 millió km² közöttiek, beleszámítva gyarmataikat is; kis földségi államok a 200,000 km²-en aluliak, p. o. Románia a háború előtt.

a) *Nagy kontinentális államok 1910.:* Nagy-Britannia 30 millió km², anyaországa 314,000 km², a volt *Oroszbirodalom* 22¹ a millió km², törzsországa: európai Oroszország 54 millió km²; *Cína* 11 millió km², törzse 62 millió km²; *kranciaorászág* 11 millió–536,000km²; *Unió* 97 millió – 7⁸ millió; a volt *Németország* 34 millió km² – 541,000; a volt *Törökország* 19 millió km²; *Belgium* 2⁷ millió – 29,000 km²; *Hollandia* 2millió – 34,000; *Italia* 19 millió – 287,000; *Portugallia* 2.1 millió – 92,000; *Mexiko* 19 millió km². Ezen kívül 10 tengerentúli kontinentális állam: *Kanada* 9.6 millió km²; *Brazília* 89 millió; *Ausztraliai* szövetséges államok 7.9 millió; *Délafrikai Unió* 3.12 millió; *Argentina* 2.8 millió; *Perzsia* 16 millió; *Kolumbia* 1.2 millió; *Peru*, *Bolivia*, *Habeá* egy-egy millió km²-nyi területtel. (V. ö. 32.)

Jókora földségi államok; Venezuela 942,000 km² területtel, Spanyolország 876,000, Chile 757,000, Osztrák-magyar birodalom 677,000, Japán 674,000, Siam 600,000, Afganisztán 558,000, Svéd királyság 448,000, Norvégia 323,000, Enactor 307,000, Paraguay 253,000 km².

b) *Nagy népességű hatalmak:* Britannia $\frac{422}{43}$ millió, hol a felső szám az összes, az alsó a törzsországnépességének számát jelzi; Csina $\frac{330}{325}$ millió, Oroszbirodalom $\frac{173}{135}$; az Unio $\frac{102}{92}$; Franciaország $\frac{85}{89}$; Németország $\frac{77}{64}$; Japán $\frac{72}{52}$; Hollandia $\frac{44}{6}$; Olasz-

ország $\frac{30}{35}$; Brazília 24; Belgium $\frac{24}{7}$; Spanyolország $\frac{21}{20}$; Törökország 20 millió; Portugallia $\frac{15}{9.5}$; Mexico 15 millió lakossal.

Ez biztatással szolgál a kis területű Magyarországnak, hogy népi energiájával még a 13 milliós cseh-tót köztársaságon is t ült ehet.

c) Nyilvánvaló azonban, hogy nem lehet a 9 millió km² területű Uniót a 8 millió km²-nyi Brazíliával összehasonlítani, mert annak kereskedelmi forgalmi teljesítménye 17,000 millió márka, emezé pedig 2400 millió márka. Ugyanígy nem lehet összemérni a 7 millió lakosságú Belgiumot a szintén 7 milliós Skandináviával, mert előbbinek kereskedelmi teljesítménye 10,149 millió, az utóbbié pedig 2373 millió márka. Azért helyesebb a lakosság számának megítélése népsűrűség szerint. Belgium 240 pro km² népsűrűségével különb hatalom, mint a nála 12-szer nagyobb, de csak 12 pro km³ népsűrűségű Svédország, mely még Norvégiával együtt (7.7 népsűrűség) sem közelíti meg a 29,500 km² területű Belgium értékét vagy a 34,000 km²-nyi Hollandia (176 népsűrűség) forgalmát. Anglia 145, Németország 120, Italia 121, Hollandia 176, Belgium 240, sőt a szász királyság 323 pro km² sűrűsége többet mond, mint szerény területük. Mert külső kereskedelmüket összevetve a népsűrűséggel: Anglia 25,236, Németország 19,154, Hollandia 10,312, Belgium 10,149 millió márka teljesítményt tud felmutatni.

A népsűrűség és teljesítményének megítélésére szolgáljon Harms táblája (Länderkunde von Europa 1914. 450 lap).

c) Államok teljesítménye 1913-ben.

Állam	Népsűrűség km ² -kint	Kereskedelme összesen millió mk.
1. Nagy-Britannia	145	25.236
2. Német birodalom	120	19.154
3. Franciaország	74	14.258
4. Hollandia	176	10.312
5. Belgium	252	10.149
6. Russia	7	5.947
7. Osztr. magy. monarchia	76	4.979
8. Italia	121	4.685
9. Schweiz	91	2.478
10. Spanyolország	39	1.563
11. Svédország	12	1.530
12. Dánia	71	1.494
13. Norvégia	7	845
14. Romania	55	821
15. Portugallia	56	797
16. Görögország	40	257
17. Unio	10	17.267
18. Brazília	2	2669
19. India	126	5.876
20. Csina	30	3047*

Az államok ereje. India és Csina nagy területük és 300 milliós rengeteg népük ellenére sem mérkőzhetnek a három európai nagyhatalommal és az amerikai Unióval. Helytelen tehát Schopenhauer-Nietzsche felfogása, hogy a hatalmi *akaró* a fő az államok erejének megítélésénél. Hiába akart az összeomlott Németbirodalom, nem bírt ellenfeivel. Így a hatalom *bíráója*, vagyis az állam szerzett vagy örökölt erőforrásainak megtartása a politikai erőnagyságának mértéke. Ez pedig a népek arravalóságán kívül az egyes erőcsoportok *szervezésén*, céltudatos munkaértékén múlik. Ahol a társadalom kasztokra, egymás ellen dolgozó osztályokra tagozódik, ott népi közakarat mellett sem megy az állam semmire, p. o. Indiában, hol az együttes működést a dermesztő kasztrendszer hiúsítja meg. vagy Csinában, hol ősök tisztelete Konfutze idejéig tartó paragrafusai és magyarázatai tartják fogva a lelkeket, Csinának szintén önrendelkezésű szabad népek szövetségévé, szövetséges köztársasággá kellett alakulnia, hogy lépést tarthasson a 850 milliós fehérhajtával, mert csak a nagyterületű imperialista államok, még ha százmillió is a népük, idejüket multák. Az Unió 100 éves példája gyűjtött fáklyát az államok berendezésénél. Szabadságra és energiára kell törekedni! Hiába szabadkozott Russia és Ausztria a szövetséges alkotmányformától, az események megmutatták, hogy az Újvilág esze kerekedett felül az Óvilág történeti hagyományain s hogy ezidőszent az Unió a Globus sorsának intézője. Pénzével és technikai fejlettségével ő diktál. így p. o. szövetségeseinek 1918-ban adott kölcsöne 30,457.950.000 korona. Ezenkívül havonként 2000 millió korona, mi egy másik 30 milliárd segítség. Anglia (az is!) kapott ebből 15-85 milliárdot, Franciaország 8'83 milliárdot, Itália 3.3. Russia 16 milliárdot, Belgium 660 milliót, Görögország 0.079. Kuba 0.075. Szerbia 0.045 milliárd koronát (Geogr. M itt. Wien, 1919. I. 46. 1.). Ily energiát soha nemzeti állam ki nem fejtett a Glóbuson. Csina szintén népek állama, a volt német császárság csupa szövetséges államokból állott. Amerika egységes népállami szervezete és erő kifejtése páratlan a világtörténelemben. (*Schalk: Weltkampf d. Völker 1905.*)

Határolás az országok kerületi geográfiai jelensége, mellyel az államok külön birtokterületüket, önállóságukat jelzik. Politikailag a határok *hatalmi körök* elválasztói, azért a népek politikai *erejétől* függenek. Ameddig a szomszédos államok politikai rezgelődése kicsendül (Forster), addig tart védelmi vagy forgalmi szerepük. Mivel pedig a népek terjeszkedésükben a mechanikai és fizikai határokat is átlélik, ma a *népi határokat* vették alapul a feloszlott monarchiák rendezésénél. Szabatosak: a *kimért* határok: délkör, szélességkör, pl. Amerika és Ausztrália államainál, vagy Kanada és az Uniónál; (Juensland és Új-Wales között, de mivel láthatatlanok e határok, meg nem felelnek a határolás hármasságának: a)

az államok birtok-elkülönítése, *b*) a védelem és *c*) a forgalom céljának. Kjellen szerint a jó határnak olyan elválasztó falnak kell lennie, mely teljesen el nem zárja a kilátást. Rendszeren a jó védelmi határok akadályozzák a forgalmat, p. o. Rokitnomocsarak, Spreo-erdő. Geográfaiilag a *határ-tulajdonságok* közé tartoznak a határok *a*) hossza, szélessége, *b*) alakjuk, *c*) fölépítésük s *d*) távolságuk a politikai középponttól. Közös tulajdonságuk, hogy a morfológiai forma széléig érnek. így a hegyek tövéig, a folyók partjáig vagy mélyedékjéig s az új talajforma kezdetéig, p. o. alföld s hegyvidék között. Következőleg hegységhatároknál a *határvonal* a hegyekben van, mert sem a vízválasztókon, sem a legmagasabb csúcsokat hordó gerincen, tömeges hegyekben, hátsó kiszélesülésen meg nem vonható a határ a hegyi formának rövidsége miatt. Hegyekben sokszor vízválasztó völgyeken vagy azok legfelső, tehát bajosan megközelíthető szakaszán vonul az ország határa; vagy tavakat szel. Csak nagy és mocsarak, erdők között hömpölygő *folyók* biztos határok ahol kevés a sziget, hídfo és sebes a víz (Volga, Duna, Rhône, Visztula). Kis folyóknál a magas cserjés part (Isonzó, Bzura), mély víz, ködös levegő (romániai Duna, Po), mely a kilátást gátolja s rejtkehelyeket nyújt – jó védő határok. A folyók áthidalása pl. Magdeburgnál, Csongrádnál, a diluviális tábla parti összekülésén történt, A szigetek megkönnyítették a lovas avaroknak s magyaroknak a dunai átkelést. Gyalogság 1 m vízen, lovasság 1.25 m, tűzérség, szekeresek stb. 06 m vízen átkelhetnek, kivált szigetbéli pihenőkkel. A folyók határlását erősítik a fölújított *lövedárkok*.

A határ *formaihoz* tartozik a *a*) *határpászta*, p. o. a Rubikon folyó. A Duna 20 km pasztája. Annyira kellett visszavonulniuk seregeinknek d'Espéray követelésére; *b*) *határvadon* semleges, üres vagy elpusztított terület két ország között, p. o. Afrikában, Korio és Csina közölt, ahol máig csak vásárokat tartanak s a letelepülés tilos. A Lapines ílönica) szintén ily határvadon volt Steier és Magyarország közt, hol szabadon lehetett vadászni = loviti. Lehet a tömegerdő egres, burerdő és cserjés, p. o. Drócsa. Borszéken a burfenyves határszegély, Branibor (Brandenburg) védőfeny vese. *c*) *Határ szegély*, a vadonról kiszorult lakósok irtványos helye, hol a kapott földekért határori szolgálatot tettek. Töltések, árkok, kapuk, falvak, erdők egyvelege, e határvidék, honnan a száguldozók rövid idő alatt az ellenség közeledtéről értesítik a legközelebbi vár urát. Állami birtokok voltak. Mánásaink törzsbirtokai azért a perifériákon, vagyis a volt határorvidékeken zsúlódnak. Határszegély mindenütt volt. Nem magyar specialitás tehát Európában, mely csak a XII. században szűnt meg, de Afrikában, Óceániában még a XIX. század második felében is voltak. Furcsa, hogy az ókori népek, az amerikai kultúrákat is

ideértve, előbb tértek át a határszegélyekről a határvonalakra. Nálunk a megyéket, járásokat efféle, határjelző erdőkkel (dobra) s patakokkal választották el, akár Új-Zeelandban, a Bismarck-szigeteken, s belső Afrikában. Sőt, mint határoló országokk máig szerepelnek Svájc, Belgium, Schleswig; az Indiát körülvevő Tibet, beludok, afgánok földje, határszegély szerepet játszanak. (*Gurion*, *Frontiers* 1908; *Holdich*, *Political Frontiers and Boundary making* 1915.) Curzon szerint India természetes erőd, árcai két tengere, bástyái körülvevő tartományai.

A *tenger* maga szintén egy nagy határszegély, Amerika határai p. o. az óceán túlsó partjain vannak. Tényleg ágyú-lövésnyire mondja magáénak valamely parti állam vízi határolását (50–74 km), ahol halászati és egyéb jogokat gyakorol, de jövődő határaként a szemközti határok területeihez tartozó folyamrendszereket, tengerközi isthmuszokat, sőt egy másik, óceánhoz tartozó közel eső parti tengereket is mondja magáénak. Salandra p. o. az Adriába ömlő folyók összes országait követelte Itáliának. Nagy Sándor birodalma az Égei- és Arab-tenger közti országokat foglalta magában. Rooswelt kiszólása szerint a Fokváros jelzi az Unió keleti óceáni határolását. Anglia nemcsak Egyiptomot, Mezopotámiát, a Fekete-tenger környékét, Syriát és a Perzsa-tengert, hanem az Indiai-óceán egész nyugoti felét és Keletafrikát követeli magának Keletázsia és India szabad forgalma érdekében. Már a Csendes-óceánt is kezdik bevonni a határszegélyző területbe. Havaii és a Fülöp-szigetek elfoglalása az Unió részéről p. o. és a japánok terjeszkedése Óceániában a birtoklás kezdő fázisai. Azért a *tenger SxabadSágáról* szóló mese – pium desiderum. A Glóbuson t. i. aki bírja, marja – a jelszó. Az óceánok határvidékeit az erősebbik szabja ki. Ritka eset p. a *megegyezően* alapuló határolás. (V. ö. 17.)

A fizikai határok között, a *tengeren* kívül, a *sivatag*, *jég*, *mocóár* és *őserdő* szintén kitűnő védelmi határolók. Európa kultúrája s az államok közeledése erdőirtással kezdődött. Legkevesebb az állam a trópusok alatt, Bármint erőlködnek a parti népek az északnyugati és északkeleti átjáró utak keresésében, állandóan jégmentes átkelőket sem az európai, sem az amerikai Jeges-tengerben nem találnak, hogy azokon a Csendes-óceánba hatoljanak. Russiát és Anglia északi birtokait a Jeges-tenger háttér védelmezi. A dánok annyit birtokolnak Grönlandból, amennyit a jég megenged. A Délisark földségét a jéghatár körén túl mindig bajos lesz megközelíteni, bármit rejtessen is a földje. A sivatag azonképp kitűnő határoló. Csínára nézve a Gobi, Samo többet érnek a mongolok ellen állított 2450 km-es Csinai fálnál. A Szahara volt igazi határa a római imperiumnak. Csak újabban nyúlik be egy-két vasút a Magrebből Sudanba. Franciaország okosan teszi, midőn Carthago örökét, a berberék oázisait akarja birtokba venni a

Nilus nagy oázisa: Egyiptom helyébe. A fizikai akadályokon ü. i. túlteszi magát ma a politikai érdek és technika.

Így a *mesterséges mechanikai határolt* mindig számot tettek az államok védelmében. Idetartoznak a római sáncoknak nevezett báciai töltésutak, Traján töltése Dobruđa védelmére. Hadrian árkai a skót piktek ellen, a magyarországi gyepűrendszer (giba), mellyel a magyar királyság behatolt Erdélybe s a Morva folyó közepéig. E nevezetes határszegély csodásan 1918-ig tartott. Az őrtornyok (Ovidius Karánsebes), folyórekesztők vllaga (Zsil) gyepűrendszerek, a sok Dubravártók nevezett határerdők, a bánágok (Mark, Krajna) különféleségével p. falusi Mark. kerületi Mark, Avasság, Macsói bánág, s Alsó-Ausztria a történeti geográfia foglalkozik. (V. ö. *Czirbusz: Natürliche in der ung. Namenskunde, Alte Siedlungen und Grenzbenennungen. Leipzig 1919.*)^a

A morvái szerb limesek, Csörsz árka, Aranka és Harangod árkai idézett könyvem 62.1. a völgyoszorosokat őrző Somlók, várak és kilátók, a Duna és felső Rhein közötti római határárkok, vágások az erdőkben, p. o. a Vogezeekben, Kárpátokban—mind a *történelmi mechanikai határolások* lajstromába valók. (*Forátér: Geogr. d. polit. Grenzen Mittl. d. Vereins Erdk. Leipzig 1892. 135.*)

Minden határ ideiglenes s addig tart, míg tulajdonosa annak tartja (Lapines). A nép fajerején s a technikán múlik a határvidék *biztonsága* vagy *fölösleges volta*. A keletindiai utat sem Gibraltár, sem Suez, Egyiptom, Szinai félsziget, sem a Veres- és Földközi-tengerek hídfői és állomásai nem őrzik, hanem egyes-egyedül az angolok *központi ereje*, mely elsősorban hajtó ereje mozgó flottájának. A nemzet százados tapasztalata a főpozíciós helyek meglátásánál, kiszemelésénél s a fizikai keret felhasználásánál. Hatalmi akarást vezető *elme* s hatalmi bírást biztosító *nemzeti erő* nélkül mind hiábavalók a kínálkozó fizikai és népi határolások, p. o. töröknél. A magyar központi erőnek felbomlása után felbomlott a geográfiai egységnek dicsőített kárpáti királyság «mintaképül» kikerekített határolása is. Ott kell kezdeni a rekonstrukciót, ahol az államalakulás gyökere volt — a Dunántúlon! A többi a geográfiai meg történelmi konjunktúrák és konstellációk ügyes felhasználása hozza vissza idővel. Ahatárok 83%-ának összefoglalóját: a Dunát azonban nem szabad elveszteniünk. (*Schalk Emil: Wettkampf der Völker 1905.*)

¹ E könyv Magyarország *1 cri éne ti geográfiai* anyagából épült föl. Nem chablon. Dr. Cz. G.

II. Az államok helyzete.

Az államok politikai habitusa változik fizikai fölépítésük, népük, művelődésük és szomszédjaik szerint. Az első geográfiai, a másik a politikai szempont.

I. Geográfiai helyzetet csinálnak: az állam helye a földgömbön (telluris helyzet), klímaövbén (csillagászati helyzet), forgalomban.

a) *Klímahelyzetet* teremt az ország közepes távolsága az egyenlítőtől. Supan összeállítása szerint: a hidegövbén: Izland d. sz. köre 65°. Norvégia 64°, Svédország 62°. Mérsékelt övbén: Russia 57°, Kanada, Dánia és Szibéria 56°, Britannia 55°. Hollandia, Németország 51°, Belgium 50°, Románia 45°. Subtropikus országok államainál, Csili 36°, Argentina 35°, Spanyolország 39°, Görögország, Japán, Afganisztán 38^ú, Usina 37°, Persia 31°, Törökbirodalom 28°. Forróöbbeliek: India 21°. Siam 12°, Ausztrália 26°, Mexiko 23°, a 7 központi Amerikában 11°, a 6 délamerikai állam stb.

Feltűnő a mérsékelt – 12 – és subtropikus övbéli államok – 18 – többsége a földön, s a meleg mint a nemzetek teljesreményének legjobb elősegítője. A subtropikus országoknak a füge, olajfa, a mérsékelt öbbelieknek a kenyértermények s a fatenyésztés határa, mint a politikai élet az ismertetői.

A déli féltekén, az Indus-óceán közében a *feketék* kezdő országai terjednek, a *fehér* fajtának köre Ázsia eleje, Pamirtól a Szahara déli széléig s az Atlanti-óceán mérsékelt övi államai, továbbá Elő-India a hinduk kulturköre. Származék-országai: központi s déli Amerika *színes* országai (román Amerika) Ausztrália, Kanada. A *sárga* fajta művelődéskörének országai: keleti és központi Ázsia.

b) *Egyféle helyzetű* országok előnyös konstellációval és politikai érdekkörrel bírók. P. központi és román Amerika közössége az Unió fenyegető térfoglalása miatt. Nálunk a közép-európai szövetség miatt az orosz, angol, francia (entente) államok helyzete közös politikai érdekeik miatt. 1776-ban az Unió keleti parti államai egyféleképp érdekelték Angliát. 1800-ban a délamerikai köztársaságok a spanyol félszigetet.

c) *Sarokhelyezete* volt Afrikának Syria és Egyiptomnak, Ífamburnak a jütt félsziget, Finnországa Keleti-tenger sarkában, Singaporenak a malakkai félsziget végén, Palesztinának, Bretagnának, Marokkónak, Hellasnak s a balti népeknek.

d) *Szomszédatlan elszigetelt helyzetű*: Habes a Hauran-sivatagok közepette, Egyiptom és az oázis-államok a száraz területek harántékos övében, Afrika kis országai lépők sásrengetegében, folyódeltákon (Zambezi), vendfalka a Spreeerdőben, Menam s a Kongó erdeiben. A szigetek a politikában fenyegető várakként szerepelnek, p. o. Rhodos, Cyprus Suezre,

Helgoland a Weser és Elba torkára nézve, Angliának 7 parti szigete a francia part blokádja végett. Az elszigetelés óhaja hozta létre Berlint a Havel s Spree szigetén, Pestet a margitszigeti Dunakiágazásban, a 100 zátonyszigeten ülő Veneziát, a cölöpökön álló Amsterdam, Petrograd és Bangkok városokat. Számkivetettek elszigetelt helyeiken Kos, Rhodos, Lesbos, Sardinia, Ilona sz. lakói ártalmatlanok. A *szigetek* egy ellenállamba tömörülnek valamely központi fősziget körül, p. o. Japán. Anglia vagy a sorban következők a legközelebbi partra támaszkodnak. De valamennyien partvidékre áhítoznak így Japán Santungra, Anglia Franciaországra, Dánia Schooneure.

e) *A párkányos helyzet* szintén elszigetelés. Annám. Portugália, Belgium, Hollandia s a Skandináv országok. Veszedelmes a helyzet nagyobb hatalom tövében, p. o. Hollandia, mint a Rhein torkolatvidéke. Németország mellett az Andok országai, az Unió és a nagyterületű Brazília, Argentina mellett, Bolivia Csili szomszédságában. Ilyenkor külső hatalomra támaszkodnak, p. o. Belgium Franciaországra, Portugália az ibéri félszigetre, s Angliára, Dánia a volt Russiara; vagy gyöngék szövetségre lépnek egymással, p. o. a skandináv protestáns országok és Finnország az orosz és német birodalom ellen. Elképzelhető Hollandia rémülete a finn félsziget 1906. oroszosításakor s a szibériai átlós vasút megnyitásakor! Mexiko Japánnal kacérkodik a germán és angol Amerika ellenében.

f) *Tengerközi földszorosbeli isztnusos helyzet* jelentős a világforgalom útjain, p. o. Syria, Anatólia, Arabia, Oman, Panama, Nicaragua.

g) *Óceáni helyzet* világjelentőségű, ha a tengeri hatalom nagy flottával biztosítani tudja a világutak, stációk és szorosok védelmét. Ezért épített ekkora flottát Anglia s ezért van szerény szerepe a Földközi-tenger közepén Italiának, Róma örökösének és Russianak, mely átjárók és szorosok hiányában nem veszi hasznát belső tengereinek. Supan a szárazföldi és tengeri partok hányadosa szerint ítéli meg valamely állam maritimitását (i. m. 55.). P. o. Új-Zeland és Ausztráliánál végtelen, mert nincsen szárazföldi partja; Görögországré $\frac{93\%}{7\%} = t$; Dániáié: $\frac{92\%}{8\%} = 11$; Norvégiaié ; $\frac{89}{11} = 10$ itt is, mint mindenütt, megbízhatatlan az átlagos számokba vetett okoskodás, mert pl. Németország átlaga $\frac{36}{60} = 0.5$ hajóforgalmával mégis magára vonta szomszédainak haragját, Hollandiaié $\frac{51}{49} = 1$; Belgiumé pláne $\frac{7}{93} = 0.007$, pedig 10 – 11,000 milliónyi forgalmat csinál. Nem érthető Franciaország

átlaga, $\frac{63}{37} = 1.7$, pedig két partvidéke van; de jeges partjai miatt érthető Oroszország hányadosa = $\frac{65}{35} = 1.8$, tehát majd akkora az átlag hányadosa, mint Itáliáé. A normannok tengerjáró természetét megmagyarázza Norvégia $\frac{90}{11} = 10$ hányadosa, számos fjordja és kettős, külső és belső partvidéke, de már Svédországnak $\frac{78}{22} = 3\frac{1}{2}$ hányadosa, a balti tengerre,

Aaland szigetekre s a közeli ellenpartokra alapított tarthatatlan (impérium Balticuma) értelmezésre szorul. Idetartoznak a *félszigeti* országok felemás, tehát kétféle haderőt kívánó államai, Finnország, Jukatan, Italia, Honduras, Malakka stb.

II. Politikai helyzetet a szomszédság teremt, Itt tehát a körüizárás mikéntje a döntő. Lehet:

a) *Közméntes helyzetű*, országok (Franciaország, Schweiz, Bolivia), vagy folyók (Paraguay, Panama, Uruguay) között, Borneo szigetnél meleg tengerek és félszigetek között. Kis állam, elnyomorítással lakol ezért, b) *Bekerítés*, klasszikus példája a 8 szomszédtól s egy Földközi-tengertől bekerített Németország, mit Bismarck jónak mondott, mert sokoldalúságra és éberségre készíteti a németet. Lengyelország valóságos préselt helyzetben volt Német- és Oroszország határszegélye között. Itt a központ erejétől függ minden, hogy kibírja-e a szomszédok oldalnyomását? Hollandia ipara, kereskedelme p. körülzáró helyzetbe jutott, midőn délen Belgium, nyugaton Anglia, keleten Westfália és a Rhein iparvidékei nyomták. Magyarországot az osztrák tartományok sarlóalakban szorították. Supan erre az oldalnyomásra is talált átlagszámot, ha t. i. a szomszéd lakosság összességét elosztjuk a préselt ország lakóinak számával, így Anglia oldalnyomása 0, még ennél is kisebb Új-Zeelandé, mely az Arktisz közelében s 2000 km-nyire van Ausztráliától. Az Unió hányadosa csak 02, Itáliát Lombardia miatt már 27. Oroszországé 31, de szabaddá teszi nagy síkfelülete. Franciaország központi nyomásának eredménye a germán és román népek közvetítése: 3'3. Németország nyomása feszült, 44. Monarchiánk belepusztult a szomszédság széjjelfeszítő nyomásának 5.1 hányadosába. Japán kontinentális szerzeményeivel fokozta a szomszédság nyomását: 7Vs, Óriási nemzeti erőre van szüksége, hogy szigeti központjából tartsa féken a partvidékeket. Szerencsére a helyzet *óúlypontja* egyre *változik*. A felébredt Csina p. o. előbb-utóbb lerázza a japáni kölöncöt és Japán a Csendes- és Indus-océánban szerzendő szigetekkel cseréli be majd kontinentális hódító politikáját. Ezen a fázison Anglia már túl van. c) *Rossz az egyoldalú helyzet*, ha csak egy határa szabad, p. o. Ecuador, Peru, Gujana, Csili, kivált, ha a nyomó határ erősebbik ha-

talome (pl. Finnország és Oroszország). Itt a szövetezés az egyedüli menekülés. Magyarország egyelőre vagy a csehekkel szövetezik, hogy a Felvidéket visszakaphassa, vagy Délsláviával a Dunántúl és Bánság szövetsége miatt. Erdély megmentése érdekében a Romániával kötendő vámegység az egyedüli út, de akkor még mindig két oldalról nyomják maradéktérületét, *d) Ütköző helyzetbe* kerül az állam, ha két, vagy több állam történelmi sodrába kerül. Örményország, Korio, S.-Marino, Andorra, Monaco, ennek estek áldozatul.

Hatalmaktól is lehetnek idővel ütköző területek, p. o. Russia ma a sárga fajtájú és nyugoti népek ütköző területe lett. Gyöngébbek ennek köszönik fennmaradásukat, p. o. a Török birodalom 300 évig ebből élt. A vetélkedő szomszédok hatalmi kilengései felette csaptak össze. Talán hazánk is? Kijellen ezért biztosító intézetnek nevezi e helyzetet (*Kjellen* i. m. 89.1.).

III. Nemzetek keletkezése.

«Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek», mondta Deák Ferenc. Hogy vesznek, arra van közel eső példa. A dalmata nyelvet a Veglia szigetén még a XIX. század elején beszélték, a kun nyelvet a XVIIII. század végéig érlelték az öregek. Hogy lesznek, arra példa a magyar nemzet, mely a XVI. század elején a protestáns renaissance idején teljesen kialakult nemzet volt. Anthropologiai typusa még Ázsiában alakulhatott ugor elemekből; külön egyediségének tudata már megvolt a IX. században, mert a mozlim Marólot bizonyára háreme miatt csúfolta ménnek, csödörnek. A törökkel Livádiában, Etelközben s itthon keveredett, ha ugyan a bessenyőt és kóborló kunt a magyar többség föl nem szítta. A XIII. századbeli halotti beszéd régies magyar nyelv, de magyar, nem felemás, mint a legrégebb francia miatyánk, vagy a bolgár-szerb torlak népnyelve, melynek 10 szava között 6 szerb.

Egységes köznyelve 1505 körül támadt, mikor a magyar nemzeti királyt kívánt, az irodalmi nyelv pedig Pázmány vita-irodalmával. (*Kalmár: Magyarország földrajzi helyzete s a nemzet keletkezése* 1918. 65.). A beköltöző magyarság száma fél millió lehetett, vagy annál is kevesebb, inert Mátyás idejében sem volt több 3 milliónál s a török idejében lefogyott 2-1½ millióra. Kölcsény korában felszaporodott 7 millióra, így érthető, hogy 1914-ben még 10 milliót sem tett ki a színmagyar. Mégis többre ment, mint a XI. században már kész román nép, mely ma szintén 10 milliós nép.

A nemzeti alakulás és átalakulás sem tisztán verség (geneonomia), sem kizárólag a geográfiai körülményekhez való alkalmazkodás, mint Hanslik és sokan vélik, hanem a kettő együttes hatásának következménye. Nemzetek keletkezhetnek:

1. *Utánzással*, még pedig a hódítottak, vagy őslakosok utánzásával, amint az Amerikában történik. 2. *Vérkeveredéssel* (assimilatio), mely a népek geneológiája. Így 1000 év előtt még nem voltak angolok a világon, csak kelto-brittek, kikhez később friezek, angelek, normannok csatlakoztak. Angolból lett: a yenki és utána az ausztráliai angol.

Hasonlóképp átalakult a Kanadába kivándorolt francia kanadai külön típusú franciává: 3. *Acclimatisatio* révén, p. o. a tengerparti klímából Délafrika földjére került hollandi elváltozása. Mert az ember a megélhetés új föltételei alatt módosul, habár a régi típusa sem vész el egészen. Más a portugálból, mint olaszból lett brazíliai, az ausztráliai deportáltakból lett újangol. mint a yenki, ámbár a régi alaptípus meglátszik rajtuk. 4. *Magasabb kultúra* kivetkőzteti az embert régi formájából, így mikor a sátoralja magyarból földművelő lett. Csinában a társadalom (volonté de tous) erősebb az áPamnál (Volonte generale). *Jelképes* írás tartja egybe a sárgák heterogén társadalmát, nem a nemzetiség. Területi és népi nagy államokból *kulturás* államok lesznek. Ámbár az is igaz, hogy nagy társadalom nem boldogul gyöngé állammal, példa a két India és Csina.

5. *Gazdasági ok* szintén teremthet nemcsak államot, p. o. Belgiumot. Schweizel, az egymásra utalt Alföld és Felvidék politikai nemzetet, hanem néha más típust is. A lengyel arisztokratia p. o. teljesen eltér külsejében az elnyomott köznépiől, mert az öröklött vagyon, rokonság, gyámság s a kapitalizmus előnyei biztosították fizikai jellegét, lelki művelődését; míg az elhanyagolt, rosszul táplált, butaságban szándékosan hagyott jobbjagy egész valója eltorzult, Ezt látni Anglia nyomorgó és dúslakodó osztályain is. 6. Másodrangú nemzeti tényezők a *rokonság* (geneonomia) és *öröklés* folytán beözönlött *idegenek* átalakító hatása. A 300 éves angol-francia háborút Plantagenit öröke okozta, mert feleségével a Loire vidékét kapta. A magyarság finomabb komplexióját és kultúrfejltségét ide vándorolt bajuvárok s olaszoktól, szóval középeurópaiaktól s nem töröktől kapta. Német, olasz és szláv hatás az 1000. évben már tetemes. Ha tehát világos komplexió és nagyobb termet egyáltalán van? a tisztavérű magyarság között, ezt a középső Európából Oroszországba húzódó kurtafejú fajtától kapta, ha t. i. – Lenhossék szerint – hosszúfejú volt a honfoglaláskorabeli magyar? Annyi tény, hogy a magyar se nem mongol, sem török, se szőke, se barna, hanem középeurópai vegyes típus. Ezt pedig az árjáknak köszöni (Fischer, Ripley, Winkler nézete). 7. *Az egyházak, valláskörök, eszmekörök* szomatológiai összeforrasztó hatása nyilvánvaló, habár a politicum nem kizárólag ethnicum is. A hindu és brahmizmus, török-arab és izlam egyértelműek. A sárgafajú nemzetek vallásuk szerint különböznek. Csinai: Konfucze híve, mongol: lamaista, japán Shinto vallású. Nálunk a protestáns hit tartotta fenn a

tótságot, a gör. kath. a ruthénséget, a dalmátokból, délszlávokból összeverődött hajdúságot a Kálvin-vallás csinálta magyarrá. Rákosi: Elnémult harangok c. regénye az *asszony* révén terjedő eloláhosodás tragikumát festi Erdélyben. Általában az asszony nemcsak a nemzetiség fentartója, hanem a jövődi típus megalakítója is. A XIX. században széjjelzüllött családiasság az állam közbelépését követeli a család megreformálására, ha meg akar maradni a fehér fajta. (Ripley: *The race of Europe* 1900. 65., Wagner-Friedrichsen: *Europa*.)

Ide tartozik a kulturizált *nép*család keletkezés-folyamata is, melynek létrejöttét a megváltozott megélhetési és kereseti viszonyok sürgetik. A női teendőkből az egyre hatalmasodó állam u. i. minél többet ragad magához így orvoslást: kórházak alapításával, élelmezést beszerzési és fogyasztási szövetkezetekkel, öregek és munkások életbiztosítását családi ápolás helyett. A gépi munka megszünteti a női csaladoeli foglalkoztatását, kis háztartásokból nagy családokat nagy háztartásokat csinál, hol olcsóbban lehet megélni s ami fő: mindenki számára hozzáférhető a jobb étel, ruha, könyv, olcsóbb művelődés, s társas örömök kínálkoznak. A gyermek-otthonok véget vetnek a városok százados átkának: a *gyermeknyomornak*. Szakoktatással biztosítjuk legnagyobb kincsünk: gyermekeink egészséges kifejlődését nem, faj, osztály és vagyonskülönbség nélkül. Így más, egészségesebb, emberibb nemzedék fog szerintük fejlődni, mely a szociológusok vélekedése szerint megváltoztatja majd a satnya társadalom és kultúra testi-lelki habitusát. E századvégi nemzetek szükségkép mások lesznek, mint a századeleiek, kik nem bírtak kibontakozni a inult idők hagyományaiból; gyűlölködnek, szenvednek és megkurtítják életüket. A kapitalista gazdálkodás s öröklés rendje igaz, felső embereket, nagy értelmiséget, hatalmi nemzeteket és nagy kultúrákat teremtett, de elhanyagolta a közembert a közös emberit, az *egész* nép érdekeit. Okvetlen meg kell változnia, ezentúl nemcsak az intelligenciának (Reclus), hanem az európai emberiségnek, benne az egyes népek és nemzetek képének is (*Müller-Lyer*. *Die Familie* 1912. 260-299.). Ez az új társadalom új európai népcsalád *kultúráá* típusa lesz.

A fajiság kérdése. A nemzetiségi gondolat fokozásából állott elő a fajiság, vagy fajerő gondolata. Az *anthropológia*ok vérrokonságot értenek alatta, az ethnológusok atyafiságot (skandok: testvériséget, Bruderschaft-probratinstvot a délszlávok). A hagyomány tehát közös őstől származtatja az atyafiságot p. Ger = nép s Man = ősből lett a germán. Mag-ős, ger = nemzedék-bő a magyar. Mivel azonban az anyaság korábbi állapot: az asszony vére, petéje az ősből: kérdés tehát a fiziológiába vágó-e? Az meg azt mondja, hogy az emberfajták között nincs *vérbeli* különbség.

Keveredhetnek korlátlanul (Peschel). Azért a geográfusok

elvetik a fajiságot s az assimilatio és acclimatisatióval magyarázzák a nemzeti különbségeket. Hanslik és követői a babonáságig viszik a geográfiai milieu hatását «a föld erejét». Azt mondják, hogy hasonló eredetű népek közömbösek egymás iránt. Az all-deutsch-mozgalomról p. o. hivatalosan sem Ausztria, sem Németország nem vett tudomást. Pángermánizmus nincs a népek vérében. Mert a skandok legősibb, tisztavérű germánoknak mondják magukat – II. Vilmos és Chamberlain ellenkezőleg az emberiség üdvét a németeknél keresik «An dem deutschen Wesen wird die Welt genesen». Angolok és németek gyűlölködnek, így nem érzik ereikben a vérrokonságot, De a szlávok se. A 4 délszláv nép négyféle típus és természet. Északi és délszlávok a szláv kongresszusokon németül vagy franciául tárgyalnak, nem oroszul. A lodino különb románnak tartja magát az olasznál s a 3 román nemzet azon veszekszik, melyiknek voltak különb ősei? Még a latin pénzegység sem jöhetett létre közöttük. A portugál megmaradt az ostoba millreis mellett, akár az angol a font, guinea mellett. Az 1914-iki nagy mérkőzésnél nem siettek a hollandok a németek segítségére, kiktől különben is húzódoznak, akár a portugálok a spanyoloktól. Ezeket még az ibéri eszme sem bírja egyesíteni. A normándiból először dán, azután román, végül angol lett. így az angol kétszer cserélt nyelvet. Tudományos káprázat tehát, nyelvek hasonlóságából fajtabeli egységre következtetni. Ugyanazon fajta több nyelven beszélhet, s egynyelvű nép külön fajtaból állhat p. o. a német, A kisázsiai ősfajtaból örmény, chaldei, zsidó, perzsa s állítólag török típusú népek lettek. (*Banse: Die Völker der Türkei* 1916. 47--75; *Driesmann: Rasse und Millieu* 1902.)

A turáni gondolat ép oly vizenyős ficta universalitas, koholt általánoskodás, mint a nemzetköziség, germán, szemita, hamita lélek. Nem absurdum Vámbéri véleménye tehát, hogy a csekély számú honfoglalók csupán az avarok és szlávokkal való attractiója révén alkothattak népet. «Talán nem is magyarul, hanem avarul beszélünk» s a IX. századbeli avar az ugor nyelvrendszerhez tartozott, nem a törökhöz? Igaz, hogy anthropologiai ellentétek nem teremtenek életerős procreatiót, p. o. angol és néger, de rokonvér a portugál, spanyol átformálja az indiánt (mexikói, brazíliai nép), másrészt valamennyi déli európai nép vérében megvan a nyoma valami sötétebb színű kihalt ősfajtának (Sergi). Ma nincs többé faj-nép, ős-nemzet sehol, még a keltaság is gyűjtő fogalom. Nincs tiszta rassz sem, mert fajtabeli változatok és kevert népek élnek a földön. De ez nem zárja ki, hogy a mai népek és nemzetek alakulása előtt könnyebben és tartósabban simultak össze a régibb fajtak és különálló elemek. Így annak a politikai felfogásnak van igaza, hogy *területi* államok közelebb állnak heterogén népeikkel a természetes, tehát *emberibb*, eredetibb ethnoshoz. mint egyet-

len nemzeti típusba átgúrt nemzeti államok. Abban bizonyára előbbre valók, hogy nagyobbra taksálják az emberi, mint a nemzetiségi kultúrát. A világirodalom költői (Shakespeare. Homeros) és lángelméi mindig az általános emberit juttatták érvényre, nem a nemzetet kizárólag.

Hogy a politikai alakulatokból: délafrikai, kanadai, amerikai, ausztráliai, szláv és középeurópai blockból miféle kulturális, ethnikai és politikai formák kerülnek ki az emberiség örökké viruló telluris kertjében: nagy *népegyediségek-e*, vagy magasabb *kulturális körök?* – arról ma sejtelmünk sincs. Az egyformaságot gyűlöli a Globus. Ha felépíti, össze is rombolja s újat teremt helyébe. Azért szabad fejlődést kell biztosítani minden életformának, típusnak, törekvésnek, mely elősegíti az emberiség ügyét. Annak van alárendelve minden politicum s ethnicum. (*Babington*: Fallaces of Races theories 1805.; *Finot*: Les préjugés de là races; *A. Wirth*: Volkstum u. Weltmacht 191. (V. ö. 34. 1.)

IV. Az államok physikai szerkezete.

A legutolsó félszáz esztendőnek kedves témája volt a geográfiai egységek, tájképi egyediségek keresgelése, hogy a floi- und Staats-Actionen politikai határolásának természetellenességét kimutassák. Ritter Buach és fioff ellen pattogott, Hetlner Reclus ellen. Lényegére nézve az állam szerkezeti felosztása a leíró geográfiának a feladata (Länderkunde), mert plasztika, klíma, lakosság és gazdálkodási állapotok szerint tárgyalja az államokat. De, mivel a felület lejtős iránya, a vízrendszerek, hegyek kapcsolata valóban összefügg az államok berendezkedésével, figyelemreméltó Supan szempontja is.

Meg lehet különböztetni szerinte *egy féle* p. o. sík, vagy hegyvidéki és eltérő, *különféle* (heterogen) szerkezetet. Európai Oroszország róna, Schweiz havasi vidék, Románia és Itália kétféle szerkezet, Magyarország négyféle: fennföldek, rónák, hegyvidékek és dombos tájak egysége. Mind e felülettorma lehet nyílt, p. o. Német- és Lengyelország, zárt: Csehország és Erdély. Hatalomvágyból összetákolt (territoriális) szerkezet, minő a volt osztrák-magyar monarchia, amely a kétfelé lejtősülő Galiciát, Bukovinát, sőt a különálló Lombardiái és Belgiumot illesztette egymáshoz, *Genetikus*, mely tektonikailag összefüggő alakulat, p. o. Norvégia és Svédország, ugyanegy rögnek ijordos partiszegélye és fokozata, vagy Dánia és a német síkság. Az összeillesztés módjára van *garmadás* szerkezet, p. o. a két masszívumból, három rónából és a Rhône beszakadt árkából, valamikor mind megannyi külön tartományból egyesített Franciaország, vagy a meseta körül csoportosuló periferikus tartományokból egyesített spanyol királyság.

Lehet *szegélyország*, minő Hollandia, Portugálba, *pásztásan* összeillesztett állam, mint Bulgária, mely a Balkán táblájából: a Balkánból és a Marica medencéjéből áll; vagy a keleti partvidékből, a Missisipi völgyéből, prairiekből és a Cordillerákból összerótt Unió. *Concentrikus* elrendezése volt Magyarországnak, melyet a Duna vízrendszere tartott össze; egy fennföldből, felvidékből, két folyamkörből és központi síkságból állott. *Fülkés* szerkezet p. o. Navarra királyság, a volt erdélyi fejedelemség kerületi magas völgyeivel. *Medencés* p. o. az Unió s Csehország; *ereszes* pl. Erdély, Ukrajna és európai Oroszország szétfutó folyóival.

Az elnevezéseknek és hasonlatoknak se szeri, se száma. Igen alkalmasak a folyóvölgyek az államok alakulására. Lengyelország a Visztula, Oroszország a Volga, Hindosztán a két iker folyó körül. Megyeink kikerekítése nagyban szintén összevág a tájképi egyediségekkel. Absolute még sem lehet a folyókat, dülőket államalkotó tényezőkként szerepeltetni: a Rhein és Duna három országhoz tartozik. Sohasem sikerült azokat egyesíteni. A Scheide torkán Belgium s Hollandia osztozik. Az egész folyóvölgy egyesítésére a Nilus és a Themze angol példák, Szenegambia francia, Paraguay, Uruguay amerikai példák. Adülésviszonyok és tektonikus szerkezet kifejezést nyertek a Balkán-félsziget dinárai redőzeténél, (délszlávok és albánok lakóhelye), a központi thrák rögnél, Makedonia, Thrakia országaival s a görög félsziget volt országainál. Általában mondható, hogy a történeti Atlasz volt országai igen tanulságosak jelen területek tájképi egységeinek összehasonlítására. Elődeinknek kitűnő geográfiai szemük volt a föld felszínnek főbb vonásainak megítélésére. P. o. Csák Máté földje, – Erdővidék, Pannoniának felső és alsó, Délmagyarországnak kétféle Mociára való felosztása igen jellemző példák tájképek tagolására. (*Supan*: Leitlinien der polit. Geogr. 1918. 53.).

V. Az államok népi szerkezete.

Talán a politikai geográfiának legfontosabb szakasza a gazdaságival együtt, mert az állam és cselekvése elsősorban *emberi* alakulatok: a természetes tájnak politikai országokba való gyúrása tudatos munkával s a társulásnak magasabbik életformává való szervezésével.

Ország és nép. Katzel után fennen hangoztatják, hogy Föld nélkül nincsen állam. Meg kellene fordítani a tételt, hogy néptelen országok nincsenek s hogy politikai tehetséggel meg erővel áldott nép nélkül nincsen állam. A kósza, helyet-cserélő törzseknek, pl. az Abantu-négereknek, nincsen államuk, mert néhány falu csak nem mondható államnak. A zsidóknak,

örményeknek országuk fölosztása után nem sikerült államra szert tenni. A cigányoknak sem volt államuk, az ukránok a 13. századtól pedig mindig mások alattvalói voltak. Déli Afrika minden aranya és gyémántgazdasága mellett csupán marhatenyésztő népeket ismert volna, ha búr parasztok oda nem költözködnek. Az amerikai kivándorlóknak, íreknek, németeknek sincsen államuk s országuk, pedig van mindegyiküknek fejenkint elég földje. A hellének azért emberre, nem a földre helyeztek súlyt és a dórok, iónok, lakedaimonok törzséről nevezlek el az országot. A középkorban ellenkezőleg a föld után nevezték el a lakost, pedig sokat törődtek a lelkek üdvével. Pl. a siennai vagy velencei lakos magát siennai vagy velencei nemzetiségűnek tartotta (Kirchhoff). Mozlim államok máig sem tudnak nemzetről, nemzetek személyiségéről. Aki mozlimmá lett, azt arabnak, töröknek tekintették máig Keleten. Amíg tudatával bír valamely nép saját külön személyiségének s földjét személyével azonosítja p. o. Magyar- és Lengyelország, addig él ez a nép, ha fel is darabolják hazáját. A török világ alatt három részre oszlott Magyarország egyetlen egy darab földje, megyéje sem mondta magát németnek, töröknek, tótnak, bánáginak, sem magyar voltáról le nem mondott soha. Csak, ha a nép önként örökre hagyja el hazáját, mint a csángó, vagy lemond róla (ír), szűnik meg a földnek népi, vagy nemzeti jellege. (V. ö. 1.)

Nepáliam. Ahol a lakosok megmaradnak országukban hagyományaikkal, szokásaikkal és különös törzsbeli jellegiséggel, esetleg a környezetüktől eltérő vallásukkal, nyelvükkel, ott *népállam* keletkezik, p. o. az afrikai fulbe-népek országaiban, a Kaukázus népei, a mozlim államok népei. Nálunk pedig, ahol a közös hazának fenntartásán kívül az állami kapcsolatot a közakarat és a közérdek tudata teszi: *európaiak népállama* keletkezik.

Egyes akaratnak elfogadása *monarchia*, az egész nép, illetőleg képviseleti többség akaratában gyökerező állam és jogrend, *köztársaság*, a hatalomnak fejedelem és nép közt való megosztása, ha mindjárt a vezér-nép akaratának uralmával, mint Angliában és a nyugoti országokban, *parlament*i államrend.

Népállama van Schweiznak, tekintet nélkül nyelvre és vallásra s a legtöbb külső országnak.

Az ó- és középkor nem ismert nemzeti államokat; ez újkorbéli tömörülés. A világ három emberi sokadalma Kelet-Ázsia, India s az Oriens *csaknépekel*, birodalmakatismert, (Völker-Staaten). Meg tudja érteni más népnek létjogát is a földön, p. o. Gsína, India, mit az európai nacionalista Nyugat felfogni képtelen. A fehér ember babonája ez. (*Hanoiik*: Die xMenschheit 1917. 28.)

Nemzeti és nemzetiségi államok csak méretükben és fejsúlyban különböznek. Nemzetiség még ki nem alakult állami sejt, készülöben levő töredék-állam, irritenta olaszul,

vagy egy volt állam romja. A török állam pl. nemzetiségekből álló állami sejtek s a kis-ázsiai hellének romállam maradványai. Kant: «Naturzweck» értelmében a *nemzet* a földi biosphära betetőző jelensége, történetileg kialakult legmagasabb *lelki* egység, melyet vérségi, hagyományos és kulturális szálak tartanak össze (Jászi: A nemzeti kérdés a XX. században 39. k. 3. sz. 103.) Típus, de nem anthropologiai típus, melynek a nemzeti típushoz semmi köze. «Hosszú, vagy kurtafejűek» nem csinálnak nemzetet, sem népfajt, mert nép, nemzet politikai, nem szomatologiai fogalom. A németek hosszú- és kurtafejűek, a magyar «nép faj» különböző koponyaalkotású, az olaszok kicsi, barna déli cövek-emberekből és szöke termetes északi «népfaj»-ból állanak. Ilyen különbség van az északi és déli francia német és Csinai között is. Ha valahol, itt van igaza Gumplovicz meghatározásának, hogy az állam különböző elemekből álló összetétel. Ha azok keverékéből külön, alkotó elemeitől különböző complexum áll elő, ez a nemzeti vérségi összeforradás egységes típusát adja ugyan, de nélküle is lehet nemzeti állam, csak a *személyiségét* alkotó lelki bélyege, kulturális egysége legyen meg. Az Elbán túl elnémetesedett brandenburgi porosz szlávok p. o. Bismarck németek a délnémeteknél, kikhez Göthe, Schiller, Noland tartozott. Börne, Heine zsidó származásúak, Gvadányi olasz, Petőfi, Kossuth nemzedékrendje északi, Zrínyi délszláv; ez nevükön, habitusukon meg is látszott, de nem lelkük nemzeti típusán, ideális törekvéseiken. A legősibb germán törzsből három skandináv nemzet: dán, svéd, norvég állott elő. A sárga fajtából négy: a Csinai, korioi, mandsu és japán. Ugyanazon emberfajtabeliek különféle nyelveken beszélnek p. o. az európaiak s ugyanazon nyelvet beszélők külön emberfajtaához tarthatnak, pl. az angolok.

Minden nemzetnek önmagáról alkotott ideális képe s nemzeti törekvései időről-időre változnak, sőt ez az új viszonyokba való beleilleszkedésnek, életrevalóságának fokmutatója, hogy simul a keretekhez, anélkül, hogy egyéniségének típusát, ethnográfiai és lelki sajátosságát elvesztené. Azért gondolja Renan, hogy a nemzet időtől-időig tartó szövetkezés a közös életmód és típus fenntartására s a jövőben való állandósítására. Ami habitusában lényeges, életrevaló, az továbbra is megmarad, p. o. a magyar emberisége, önmagának és másoknak megbecsülése, a francia élelemősége, új eszmékre való könnyű gerjedése. Ami idejét múlta, kiesik egyéniségéből, de nem lelki valójának századok óta meggyökeresedett összes tartalma. Ennyiben van a *nemzetnek fajisága*, így elfogadhatóbb Kjellen meghatározása, hogy a nemzetek, tények, természetük különössége és módja szerint lassan kialakuló eredmények, melyek lényege, alapvonása megmarad a történeti sorsuk sokszoros fordulása és vérkeveredésük ellenére is.

A nemzeti nyelvnek befejezettsége szintén kifejeződött nemzeti egyéniségnek *eredménye*, lelki sajátosságának velejárója, nem pedig *oka* nemzetiségének. Az elődök különböző vándorlása, hazája, elegyülése vagy kiválása más népekből, mind hozzájárult közös vonások, érdekek, felfogások erények, megerősödéséhez. A típusnak ereje, a nemzetek cselekvés-energiája abból lett, vagyis az, hogy *aktív vagy passzív* népekhez tartozik-e az új nemzedék? (*Steinthal: Race und Volk*).

Mert a jelenleg szereplő nemzetek mind a középkor elején keletkeztek. A történelem súrolta ki őket – mint gyémántokat – a küzdelmek homályából s nagy férfiak hozták ki a felszínre. Szereplésük azonban nem örökké való. 1000-4000 esztendő. Akkor épp azokkal az erényekkel buknak el, melyek-ivel kiváltak. Az új időkbe, új viszonyok közé már nem valók e nemzeti erények, p. o. a római virtus, mely a keresztényi alázatosságnak adott helyet; vagy, ha megmaradnak, felismerhetetlen fíntorokká törpülnek, pl. a vaszkok elmésségéből gascognade lett. (V. ö. 58.)

A múlt hatásai mint tudattalan hangulatok, diszpozíciók élnek a nemzedékek lelkében. Azért a nemzetinek hagyományait nem értik az idegenből, p. o. Galíciából ideszakadtak, mit Cholnoky egész helyesen a magyar Génusz meg nem értéséből, hiányából magyaráz. Ezért a nép zöme rendesen közömbös a közérdek köztudatából kialakult jog és államrend iránt, sőt rendszabályait (adó, katonakötelezettség) tehernek tartja, pedig mégis ez az államrend levegője élteti s tartja fenn az államot. A nemzeti államok kategóriái. Hanslik érdeme, hogy a nemzeti államok helyhezköttöttségét megállapította. Pászta-
san csak Európának Atlanti-óceánba merült nyugati szigeti és félszigeti országaiban található, ahol az óceáni klíma kifejt-
heti mérséklő és edző hatását. Amint a földszégi klíma kezdődik s a felszínnek földarabolása véget ér, gyengül a nemzeti államok tisztasága is. Igazi teljes nemzeti államok: a három skandináv állam a lakosság 90%-ot felülmúló egyfésűségével, Anglia, Európának lappangó félszigete. Franciaország. Tisztaságukhoz tartozik, hogy a vezérnép *nem* relatív 50-60%-a, hanem abszolút 70-90% többsége legyen, ne nyúljon be más nemzetiség határaiba (Magyarország), sem ne terjedjen túl saját határain. Ahol a vezérnemzet nagy nehezen tudja a lakosság 50%-át fölülmúlni, p. o. Magyarországon s a köz-
igazgatásilag oroszított Russijában, ott, a népi vagy terri-
torialis állam jellege túlnyomó. Ennél az állam érdeke a fő, nem a nemzet kulturális tömörsége. Belgium p. o. 55% flamm és 45% vallon heterogen lakosságával már terri-
torialis állam, habár francia a közigazgatás és tudomány nyelve, akár a német a volt osztrák-magyar monarchiáiban. Japán, Hollandia és a $\frac{2}{3}$ részben homogen lakosságú Unió (70%) sem teljes nemzeti államok, pedig mind a három ugyancsak az óceán hatása

alatt áll. Az óceáni szomszédság tehát nem kizárólagos nemzetalkotó, mert a melegövbeli Szundanezia, Hátsó-India, Központi és Délamerika színeseikkel benépesült óceáni országai egyveleg államok. Nemzetiékké készülnek azonban a mesztic-országok, erősen indián jellege van a szintén óceáni Mexikónak, de persze nem Kant és Aristoteles receptje szerint, hanem az állami alakulás természetes geográfiai elve szerint, mely a nemzeti országokat csak a *fehér Ember Atlanti kulturális körére*, az óceán mérsékelt klímájú északi medencéjére szorítja. Japán, a «sárga bőrkötésű Anglia», nemzetiségi jellege igen kétséges, mert vezérnemzete is keverék. Van be nem forrasztott fehér, aino, három sárga fajtájú népe, inkább népek állama (Völkerstaat) tehát Japán, mint nemzetileg kijegecesedett homogen állam.

A középkor *városi köztársaságait* tekintettel erős vérségi, nyelvi és érdekkötélekeikre, inkább kis nemzeti, mint területiális államoknak lehetne nevezni erős művelődési és politikai jellegük miatt (svát), olasz városok). De a politikai geográfia rendesen a nagy nemzetiségi egyediségeket veszi figyelembe, az 1-5 milliós *sarok* vagy *parti* népeket (Görögország, balti népek, Portugália) a leíró geográfiának hagyja.

Legtisztabb *nemzeti államok*: régiségük, egységes jellegű irodalmuk miatt a *skandináv* államok, együttevén 13 millió, a *keltobrittek*, erős kelta jelleggel (skót négy millió, ír négy millió), de a felismerhetetlenségig asszimilálva angol, normann, dán töredékekkel. Mint a fehér fajta legértékesebb népeinek: kelták, germánok és románok kivonata a nyugati népek vezére, a globus első üzére. a hatalmi típus legimpozánsabb képviselője az angol. Ennek nyelvét 125 millió ember használja társalgási nyelvnek és 550 millió közigazgatási nyelvnek. A nemzeti állam gyökere Anglia, mint törzsszország 35 millió lakossal (12%), királyságában 45 millió, gyarmataiban: Kanada, Ausztrália, Délafrikában 10 millió, mint a világ eddig legóriásibb óceáni családja (Oceany Famil). Versenytársa a germán *Amerika*. Törzslakossága yenki (54% native parentage), a többi bevándorolt (21%) fehér, de van tetemes néger lakosa is, ez azonban nem változtatja meg a fehér fajtabeli nemzeti többséget. Bevándorlással szaporodik (a 19. században 71 millió), de nyelvvel s a megélhetés határtalan lehetőségeivel gyarapszik.

A Csendes-óceán jövője emberisége, ha román Amerika gyámsága alá kerül. Legrégibb román nemzeti állam *Franciaország*, legfiatalabb *Itália*. Az előbbi az ókori s modern óceáni kultúra közvetítője, 400 éves nemzeti állam a frank-gall irányító többségével (*Hellwald*: Frankreich), irritantja három millió vallon, 800,000 schweizi, 200,000 lotharingeni, négy-millió naturalizált idegen, 800,000 olasz, részben felszívódott három millió breton, normandi, fel nem szívódott vaszk, katalon. A félszigetbéli olasz más típus, mint a kontinentális északi

lombard. Egyesítéstük a toscanai irodalmi nyelv, kultúra és művészet, Mint déli nép habitusában laza, miként a spanyol. Ellenfele a *német* majd 100 milliós nép, melynek 60%-a hazájában él, 10 millió az Osztrák-magyar monarchiában, 26 millió Schweizban s így irritentája 17%. Törzsökös népe a katolikus déli s protestáns északi részre oszlott teuton nyelvjárások virágzó irodalmával. Be nem forrasztott a lengyel és a vend. Laza szerkezetű a *spanyol* nemzeti állam, melyet szintén a közös haza, faji érdek és a castiliani nyelvjárás forrasztott össze. A spanyol ethnos gyökere a kelta-iber, a portugálnak a lusitan. Amaz góthokkal, emez svédekkel keveredett. Utóbbinál a néger, előbbinél a mórok vére hagyott nyomokat De a kerületi részeket, különösen a gallegokat, katalaunokat (hasonlítanak a francia provinceikhez), vaszkokat a vallás, gazdaság, politikai érdek s a castiliani irodalmi nyelv tartja össze. A portugálnál Gamoens eposza, a spanyolnál a Cid románcok elsőrangú nemzeti forrasztok. Irodalom (friesek öröke) és műtörténelem, (flamand hagyaték), zománca futotta be a *holland* nép 71%-át tevő bataviai (baetures) törzsökét, mely váltig mondja a *svajciak* példája szerint, hogy sem angol, sem német, «Mi hollandok akarunk maradni». Nemzeti államok voltak a mai constellatio előtt a magyar, cseh és lengyel nemzet uralkodó főnemzetségével. (16. sz.)

Nemzeti államok 1914 előtt.

Teljes nemzeti államok	Terület km ²	Lakosság millió	Politikai nemzet %	Néptörök
1. Norvégek	323.000	2·5	98	Lapp- finn
2. Svédok	448.000	6	99 ⁰	Lapp- finn
3. Dánok	39.000	3	98	Jüt, friesz, islandi
4. Spanyolok	505.000	19	98	{ Katalon, provenszali, gót, gallego, vaszk, aragon
5. Italia	281.000	35	90	{ Apuliai, kalabriai, siciliai, alban, ladino
6. Németország	540.000	68	83	Lengyel, vend
7. Anglia	315.000	46	90 ⁰	Kelta, skót, ír
8. Unio	9·7 millió	98	75	Néger, német, ír
9. Japán	670.000	73	75	Aino, koreai, csimai
10. Hollandia	34.000	6	71	{ Friesz, flammand 13% álmémet 14%
11. Franciák	536.000	39	90	{ Breton, normann, olasz, vaszk
12. Csehország	53.000	6	70	Német ¹ / ₃
13. Bulgaria	90.000	4·5	75	Makedon, török, görög
14. Romania	130.000	6	83	Szerb, bolgár
15. Görögország	65.000	3	80	Alban, oláh, török
16. Magyarország pseudo-nemzeti állam	283.000	18	54	Szláv, német, román

Territoriális államoknál, az állami terület a főszempont, nem pedig a nemzetiség. Így okozták a deszpoták, világhódítók s a professionalis politikusok. Legutoljára I. Napoleon hódított össze territoriális államot a nemzetiségi elv kihagyásával. Ma a gyarmati államok alkotnak ilyeneket. A nemzeti elv az, hogy nincs emberiség; ez csupán abstrakció, mert a földön egyedül nemzetek élnek. Nemzetek azonban Kant és Aristoteles értelmében csak nyugoti Európában találunk, a földön a legtöbb territoriális állam, helyesebben heterogen törzsek és népek állama (Völkerstaaten). Ez a telluris felfogás helyes, mert természetes és mert közelebb áll az emberiség pszichikai egységének és testi változatosságának tényéhez. A fehér ember, kivált, ha nyugati, nemzet alatt önmagát, vagyis nacionalista nemzetet ért s föl nem foghatja, hogy színes emberfajták mást értenek emberiségi ideál alatt, mint az angol, vagy francia, ki saját képére akarja átalakítani, nem csupán a glóbuszt, hanem tulajdon fajtársát is, azért örökös féltékenység, gyűlölség és háborúság tartja izgalomban Európát, míg a csinainak 70 millió családból álló tarka népe, vagy a hinduk 60 millió családból álló állami konglomerátuma meg vannak békén. A japán és csinai boldognak érzi magát elhalt és élő fajtársai családias közösségének tudatában; élvezzi az életet kínálkozó örömeivel, az európai nemzetek pedig világhatalmi lázban égnek, mindegyikük első akar lenni a világon s a történelemben akarja magát megörökíteni. Legközelebbi szomszédunk, a *keleti* ember sem ért meg minket, mi pedig ezért fogékonytalansággal, közömbösséggel vádoljuk őt, mert megtúr maga mellett más népeket is és ha hódít, heterogen népekből álló államokat (arab, török) alapít. Mithridates után legelőször a török akart dunai országokból egységes területű birodalmat teremteni (C. V. Supan: Die Donau. Wien, 1917.).

De még Európa sem kizárólag nemzeti államok földsege. Azok Riga és Fiume közötti határvonalig érnek. Ettől keletre Európa megszűkülésétől kezdve egész sereg heterogen törzsekből álló népek államsorozata foglal helyet, kik Európa utánzásában nacionalista nemzetek kívánnak lenni, mert divat, habár kényelmetlenül is érezvén magukat a nyugoti köntösben az önrendelkezésért, vagy ethnografiai egyéniségüket nem bántó *szövetségi államformákért* epednek. Ezért vetette le nyugoti köntösét Russija, melyből 200 évig próbáltak nemzeti államot csinálni. De a muszka-ukrán törzsök sem bírta Russiat megmenteni az összeomlástól: 22 külön területtel és néppel bíró territoriális állammá alakult. Az Unió ragadós példája Németországot 17 országra bontotta. A volt nemzeti államok köztársaságra törekszenek, a Dunamellékiek pedig szövetségi államra. (György János: Dunai conföderatio 1915.)

Ezt az új eszmét az európai népek statisztikai elrendezése

szintén bizonyítja. Amint nyugaton az angol nemzetóriás körül három kontinentális és négy szegélyállam sorakozik 5–7 millió lakossal, úgy keleten az ukrán-orosz 80 milliós népkolosszus körében északon 1-2 milliós balti népek rajzanak, kik maguk sem tudják, tengeri nationalists, vagy földszégi territoriális országokká lesznek-e? Délen 10 milliós népek, délszlávok, magyarok, törökök, örmények stb. szintén alakulófélben levő, Hanslik szerint *várományos* népek lagnak, kiknek mindegyike külön múlttal és egyéniséggel bíró politikai személyiség. Nemzetekké tömörülnek-e, mint a nyugateurópaiak, vagy megmaradnak külön voltukban szövetséges territorialis államformában? – azt maguk a békekonferencia tagjai sem tudják. (*Hanslik*, *Menschheit* IG. kép. Ugyanaz: Österreich 1917. 90,100.) Valamennyi heterogen államnak közös óhaja: *állami területük* és minden *népi típusuk* megtartása. Ezért viaskodnak a provinciák a román, szláv és germán államokban is. Ezért kapott fel annyira a tiszta nemzeti államokban a dialektusok irodalma és kultúrája, mintha egész Európa beleunt volna a nemzeti állam egyfésülésébe s a tájnyelvek különösségében telnék kedve! Ez nem szórványos jelenség, hanem világraszóló törekvés, melyet talán a nyolcadik világhatalom születése provokált. A világháború nem népek pusztulása tehát, hanem új népek születésnapja, miként a 18. század.

Territoriális állam Belgium, a germán román világ ütköző állama 45% román-vallon és 55% germán, flamm lakossal. A vezérlő nemzet a vallon, minden történeti múlt és kisebbsége ellenére. Talán inkább pseudo-nemzeti államnak lehetne nevezni, mert a kultúra és közigazgatás nyelve a francia. Máshol is fractio csinálta a nemzeti államot (Magyarország). B.-t összetartja közmentes helyzetén kívül nagy anyagi kultúrája, gazdasága. Agrárius és iparos népe, róna és hegyvidék itt is egymásra vannak utalva. *Schweic* alpi országának és háromféle állam közé rekesztett helyzetének köszöni létesülését. Erős német többségével (640‰ német, 211‰ francia, 80‰ olasz, 11‰ romansch és 8‰ egyéb nemzetiséggel) és német hivatalos nyelvvel. *Schweic* külön önállásának bizonyítéka, hogy rossz schweicinek tartják azt, aki jó német, (*Supan* i. m. 82.)

Supan (86 l.) nemzetiségi táblájából nyilvánvaló, hogy a 105Va milliós európai Oroszországban csak 86 millió (62%) nagyorosz, 49 millió 38%) nem az. Még Hollandiánál is gyengébb nemzeti állam, de erősebb a magyarnál (54%), azért Supan Rusziát nem igazi nemzeti államnak nevezte 1918 ban. Azóta különvált Russzija 22 országából Ukrajna s evvel 30%-ra csökkent a nagy oroszok százaléka. Ezzel már nem nemzeti állam,

Russzija népei 1914 előtt.

	Lakosság millió	Ebből 1000 lakos közül		
		Nagyorosz	Orthodox	
Nagy Oroszország				
30 kormányzóság	50	802	900	
Finnország	2.7	29 ⁰⁰	169 ⁰⁰	Többi protestáns
Litvánia 4 kormányzóság	4.1	46	71	« kath.
Lengyelország 9 korm.	8.8	27	65	« «
Fehéroroszország				
5 kormányzóság	8.5	58	602	
Ukrajna 9 kormányzóság	23	118	847	Többi gör. kath.
Román (Bessarabiai)	1.9	81	827	
Idegenek Nyugaton	49.5	78	555	
Európai Oroszország	105.5	462	729	

A Riga és Taganrog közti vonal jelöli a nagyoroszok s a kerületi népek (14 millió) közti határolást. Miként Magyarországon, itt is a perifériákon élnek az idegenek s az egységesítés rendszeres törekvésében szintén hasonlít a két nép egymáshoz. (*Séring*: West-Russland 1918.)

A volt osztrák-magyar monarchia Európa legrégebbi területi állama. Előbb Belgiumból szorult ki, azután Itáliából, 1867-ben Németországból. A protestáns németcsászárság felállítását után szláv állam akart lenni. Ez szegte nyakát. Történelmileg szerzett tartományai szerteszéjjel hullottak.

A háború előtti osztrák-magyar monarchiáról Supan (81.1.) a következő promille táblát állította össze:

Az Osztrák-magyar volt monarchia lakossága 53 millió.

Ebből jutott ‰

	Ausztriára ‰	Magyarországra ‰	Boszníára ‰	Összesen a monarchiára ‰
Német	348	97	12	239
Magyar	3	481	4	198
Cseh, morva-tót	222	97	4	165
Lengyel	174	2	6	99
Ruthén	123	23	4	77
Horvát-szerb	28	141	960	107
Szlóván	44	4	2	26
Román	10	141	—	62
Olasz (ladino)	26	2	1	16
Egyebek	22	12	7	15

Az osztrák-magyar monarchia kilenc főbb nemzetisége azt jelenti, hogy kilenc felé húzott a lakosság akarata. Közakarát

ki nem alakulhatott. Ausztriában vagyoniilag és szellemileg legkiválóbb a német nemzetiség 995 millióval = 31%, ez jelentékeny kisebbség, még, a magyar németiséggel együtt is csak 12 millió, míg a monarchia szláv népessége 24 millió, majd 78%. A magyar királyság 18 millió lakosából még 10 millió (9.95) színmagyar sincs, igaz ez 54%. de itt is 3.4 millió szláv, 4.9 millió német, román, összesen 8.3 millió idegen heterogen lakosság. így Magyarország a háború előtt sem volt igazi nemzeti állam, legfeljebb – sajnos! – pseudo-nemzeti állam.

A magyar a volt monarchiában 20%-kal volt képviselve, de a német ezzel együtt sem gyűrhetette le a 47%-os 24 millióval képviselt, igaz, hétfelé szakadt szlávokat, mert azok legritkább esetben sem tudtak megegyezésre jutni. A monarchiának tehát nem volt közakarata, ha fejedelme nem volt erős-akarató. A szövetségi állam sem vált be a szövetkezők igen eltérő politikai egyénisége és érdeke miatt: össze kellett tehát omlania. A magyarságot hiába hitegették a turánság káprázataival. A török bukásával bukott el a második beteg ember, az osztrák-magyar monarchia is 1912-ben elvesztette az előbbi európai tartományait, 1917-ben Konstantinápolyt, Megszűnt a kijáratok őrzése s vele a keleti kérdés. Jelenleg másfél millió km²-nyi területe és 20 millió lakossága van e heterogen államának.

Európának 19 állama között a 20. század elején csak négy területi állama volt, ma 40. Ide sorolhatók Wagner csekély lakosságú, de nagyterületű államai, melyeknél az első szám a millió km²-t, a második a millió lakost jelöli: Brazília 8.4–21, Kanada 8.5-7.5, Ausztráliai szövetség 8-5.6, Mexico 1.9-15, Perzsia 1.4-9, Argentína 1.6-7, Columbia 1.2-5. Peru 2.1-5, Bolívia 1.4-2.3, Tibet 1.2-1.5 Egyiptom 1-11, Magreb országok 1-13, Habes 0.5-8, Venezuela 0.9-3, Kaukázia országai 0.4-12, Sziám 0.6-6, Afganisztán 0.8-5, Chile 0.5-3.5, Ecuador 0.3-1.5, Uruguay 0.1-1 s Nepal 0.1-3.

Nagyterületű és nagynépességű territoriális *köztárúaaág* Csina 11 millió km² területtel s 362 millió lakossal, amiből Csinára 4-3 km³-re jut 353 millió lakos, perifériális tartományaira 6-8 millió km², 8 millió lakos. De a világkereskedelmi részesedése nagy statisztikai erejének meg nem felelő, csak 2446 millió márka. (1914)

Nagyhatalmak. A 20. század elején 50 állam volt. Közöttük területre, népsűrűsége, gazdagságra nézve és politikai erőben legkiválóbbak a nagyhatalmak, az államok aristokratái. Vagy hódítók (Nagy Sándor, Cyrus, Dzsingiz khán, Napoleon) személyéhez voltak kötve, vagy történelmi selectió kiválasztottjai. A háború előtt nyolc nagyhatalom volt, ma ötre szállott le a számuk, mint Ratzel korában. Csak Nagy;Britannia, Itália, Franciaország, az északamerikai Egyesült Államok, s mint tengeri állam: Japán nagyhatalom, mi az oceanizmus diadalát

jelenti a Föld földségi hatalmai feleit. 4000-ben Kr. e. Egyiptom és Mezopotámia voltak nagyhatalmak a 40 millióra becsült ismert globus jelentékeny birtoklásával. 1000-ben Kr. e. Phönícia, 700-ban Kr. e. Assyria, 500-ban a Perzsabirodalom és Hellasz, egyik földségi, a másik tengeri hatalom. Jézus korában Róma, 800-ban Kr. u. Nagy Károly frank birodalma, melyből Európa főbb népei keletkeztek. A 10. században a kordovai kalifatus 10 millió km²; a 11. században a német császárság 1 millió km². A 13. században a mongol birodalom, 11 millió km². A 17. században létesültek Svédország, Franciaország, Hollandia, a 18. században az angol nagyhatalom és Gsina, a század végén Russia. A 19. században Napoleon császársága.

Az ókor- s középkorban a nagyhatalmak az ismert világ nagy részét bírták, azért *világ monarchiák* számába mentek. Így az ötödik században a perzsa birodalom területe 7 millió km², az akkor ismert (40 millió km²) föld $\frac{1}{6}$ -a. Róma Kr. u. a harmadik században 53 millió km², a földközi tengerrel együtt 83 millió km²-nyi területet foglalt el. az ismert (100 millió km²) föld N-ét 45 millió lakóval. Az arab kalifa tus a 10. században, a mongolok 13. századbeli, Csina 18. századbeli birodalma 11 millió km²-re ment. Páratlanok a maguk idejében, de nem egyedüliek, mert Rómán kívül Julius Caesar idejében Belső-Azsiában is volt nagyhatalom. (*Wirth: Zeiten und Völker* 1917. 67.)

Századunk elején négy nagy és hat kis területű 40 milliót meghaladó népes állam volt, melyek együttvéve 2.5 millió km² területen az emberiség fele (790 millió) fölött uralkodtak. Három közülük összeomlott, a kontinentális germán s szláv s a keleti világ politikai vezérállama: a török. Utóbbi már századunk elején sem számított többé, mert Marokkótól Damaszkuszig a 40 milliós *arab* volt már akkor is a tipikus vezérnép s van kilátása a szenusziak mozlimmozgalmával s a bagdadi vagy mekkai kalifatus megújításával újra megalapítani hatalmát. A fehér és sárga emberfajta államai mint az emberiség hármassága: indiai, keletázsiai és európai régi kulturális körének hagyományosai megint a Globus színpadjára kerülnek. Micsoda formában? – Ez a történelem dolga. Itt a geopolitikai kilátásokról van szó.

Nagyterületű államok és törzsállamok. Az Unió nyolc millió km² 101 millió lakossal (1914 előtt), törzsállambeli lakossága 91 millió. Európai Oroszország 5.4 millió km² – 173 millió lakossal, törzse 131 millió lakos. Britt-India 5 millió km² – 320 millió lakos, Csina 43 millió km. – 353 millió lakos, törzse 325 millió. *Kisterületű,* de nagy politikai erejű államok: A volt Németbirodalom, anyaterülete 540,000 km², 65 millió lakos (összes lakossága 77 millió). A volt osztrák-magyar monarchia 676,000 km² – 52 millió lakos. Franciaország 536,000 km² – 39½ millió lakos. Britannia 314,000 km² –

45.3 millió lakos. Japán 288,000 km² – 52 millió lakossal, Itália 287,000 km² – 35 millió lakossal. (V. ö. 8. lap.)

Világhatalmak a renaissance-korban támadtak a geográfiai felfedezések után különösen gyarmatok szerzésével.

V. Károly császársága már világhatalom volt, Russia, Ausztriának örököse, mint keleti hatalom csak a 19. sz. folyamán ázsiai gyarmataival és vasútjaival lett azzá. A nyolcvanas évek óta Nagy-Britannia s Rooswellt óla versenytársa: Amerika világhatalmak. A nagyhatalmaktól abban különböznek, hogy *a)* nemzeti törekvéseik csúcspontja: a *világbíráaa*. *b)* Nagy vállalatokat *központosítanak* kartelekkel, a kereskedelmet ringekkel, világvutakkal hasznosítják. A világpiacon nyert tőkékkel függésbe hozzák adós népeiket. Új rabszolgaságot alakítanak en gros iparukkal, gyors lorgalmukkal s államkölcsonök hitelezésével, *c)* Planétás helyzetükből a világhatalmak az egész világot bevonják üzletkörükbé. Azért nevezik Angliát a Glóbus kontorjának (főkönnyvelőjének). Itt féktelen a versengés, minek következtében a világhatalmak gyámság alá veszik a gyengébbeket, (pl. Spanyolországot. Italiát, Portugalliát Anglia) összezúzzák félelmetes versenytársaikat és összetiporják a kis népegyediségeket. Ratzel jövendölése megy így teljesedésbe – óceánok segítségével! kontinensek és emberfajták küzdenek majd az elsőségért. E grandiózus tusában liliputi harcok a nemzetiségi és nacionalista küzdelmek. Azért a geopolitikának ezentúl nem csupán nemzetekkel, hanem világproblémákkal is kell foglalkoznia. így liatzel, Wagner s Vaillant könyvei nagyrészt elavultak. (V. ö. 26.)

Gyarmat-államok. Származnak: *a)* politikai és gazdasági erők gyarapodásából; *b)* iparos országokban élelmiszer és nyersanyag hiánya miatt; *c)* kivándorlás kényszeréből.

A gyarmatok benépesedése tulajdonkép lassú kivándorlás Európa az Unió gyarapítására a 19. században 71 millió embert veszített.

A határok *védelmére* a legrégibb kortól kezdve *határvidéki* tartományokat, ú. n. *markokat* állítottak. így az avarok és magyarok beütései ellen a Németbirodalom védelmére Ausztriát.

Vannak *külső* gyarmatok, p. o. az ókori hellén vagy föníciai gyarmatok, az olasz városok gyarmatbirtokai. *Belső* gyarmatok, ha az ország maga telepít be idegeneket, p. o. szerbek, svábok betelepítése a XVIII. században Magyarországba, sváb parasztok honosítása Oroszországban Volga s Tiflisz környékén. A külsőknél főgond a gyarmat megtartása, alkalmas kikötő vagy folyó mellett, a belsőknél személy- és vagyonsbiztonságos forgalom. A külső megszállás fázisai: *a)* Kereskedelmi állomások állítása, p. o. India megszállását megelőző 1600-1858-ig. *b)* Védő állam állítása a lakosság védelmére. Ezzel függésbe jut a gyarmatosító államtól, *c)* A megszálló

nemzet érdekkörébe vonása. Így vonta be Anglia India védelmére Afganisztánt, 1908-ban Tibetet (Interessen-Späre). Végül *d*) annexió, mellyel Bosznia okkupációja végződött 1912-ben. A gyarmatok lehetnek: 1. *Kereskedelmiek* világutak csomóin. A cél mindig a környék lakóinak kereskedelmi felébresztése, termelésre ösztönzése, iparcikkek és nyersanyag kicserélése. 2. *Ültetvényes gyarmatok*, forró övi tájakon, hol európai tőkével gyarmatcikkeket termel nagyban a bennszülött lakosság (Dsáva), vagy az importált munkás, hindu kuli, csinai s néger. (Antillák, Ausztrália.) Portugállak s germánok termelők, de a spanyolokat csak az arany-ezüst hajtotta gyarmatok alapítására, azért ezek hegyvidéket és fennföldröket (Peru, Mexikó) kerestek. Chile, Peru, Bolivia most már mind termeléssel cserélték fel a bányászatot. Legnagyobb szabású ültetvényes gyarmatországok Brazília, Dsáva, Ázsiában: Szibéria.

3. *Kulturizáló gyarmatokon* a lakosság gazdasági munkára való szoktatása a fő. így az angolok Mezopotámiában, Egyiptomban, a hollandok telepei Szundaneziában stb. Indiában a 300 millió színeset 100,000 angol idomítja gazdasági munkára.

4. A legtöbb gyarmat eredete *hódítás s*, a lakosság kiszorítása területeiből, p. o. Amerikában, Orosz-Ázsiában, Algerben, iujzealandon. Ma kivált az *angolok hódítanak* gyarmatokat. így kiszorították a franciákat a Mississippi-medencéből és Kanadából, a spanyolokat, hollandokat, németeket déli Afrikából, *δ*. A *bevándorlók* gyarmataiban az elégedetlenek szülőföldjükhöz hasonló klímájukon és földeken keresnek megélhetést, így a középeurópaiak Kanadában s Braziliában, az angolok Ausztráliában, Délafrikában a búrok. (*Sdiöne*, Polit. Geographie.)

Etnográfiai tekintetben Supan megkülönböztet: *a*) *színes* gyarmatokat, hol a kevés európai kivételével a lakosság zöme színes fajtabeli, p. o. Óceániában; Afrikában; *b*) *kevert* gyarmatokban a bennszülötteken kívül gyarmatokon született európaiak is vannak (kriolok) nagyobb számmal, p. o. a portugál cs spanyol gyarmatokban; *c*) *bevándorlók* gyarmatai üres, vagy kiürített (Argentína, Unió) lakosságú területeken, irtásokon. 1. A *színes* gyarmatokban Supannak *uradalmi és szolgálgyarmatok* megkülönböztetése idejét múlta. E típust a spanyolok honosították meg Amerikában. A rátarti angolszászok sehohsem keveredtek a bennszülöttekkel. így a négerekkel sem, de a yenki teljes jogegyenlőséget biztosított a négy millió népnek. Amerika territóriumnak, nem államnak, nevezte Havait. Másrészt angol okosság, hogy *domíniumnak*, vagyis uradalomnak nevezik önállóságra vergődött gyarmataikat, hol az autonóm közigazgatás és törvényhozáson kívül csak az angol kormányzó és nyelv jelzik a Nagy-Britanniához való politikai hozzátartozást. Ilyen domíniumok Kanada, Új-Foundland, az Ausztráliai- és Délafrikai-szövetség. E gyarmatok még az 1914-1918. háborúban is segítették Angliát, így emberséges

bánásban részesülnek. Úr és szolga hangsúlyozása csupán a kontinentális gyarmatokon, Oroszországban s Afrika belsejében dívik. Anglia nagy gyarmatait szövetségeseinek tekinti s terjeszti közöttük az európai civilizációt, ki nem zsákmányolja azokat, miként Spanyolország a mesztic államokat. A franciák pedig, Anglia példájára, ázsiai és afrikai gyarmataiknak megengedték, hogy képviselőket küldjenek a parlamentbe. Portugália az Azorok- és Madeira-szigeteket, Spanyolország a Kanári-szigeteket a törzsországhoz sorozzák. Méltányos okosság vezeti tehát a fehér gyarmatosítókat. Nem így a németeket, hol a «Tropen-Koller» forró övbeli delirium porosz kíméletlenséggel kínozza a színeseket. (V. ö. 8. 1.)

2. A *bevándorlók* gyarmataiban a román és germán az előkelőséget, európai szellemet képviseli azzal a különbséggel, hogy angolszász sohasem házasodik össze, a német, portugál, spanyol pedig négerekkel mulatt, indiánokkal mesztic népeket, malayokkal tagatokat, tehát új népeket hozott a világra, ami fontos bizonyíték *román népek szocializáló* természetete mellett. A német csak európai országban veszti el nemzetiségét, a román idegen fajok között is. Ez igen fontos geo-demografiai jelenség.¹

3. A *vegyesvérű* gyarmatok színes lakossága, miként a távoli fajták összekeveredése, *torz* nemzedéket hoz létre. A mesztic p. lenézi anyját s gyűlöli az apját. Mindkét fajta negatív tulajdonságait örökli. Innen származik a román köztársaságok maradhatatlansága, parlamenti válságok és elnökgyilkosságok végtelen sorozata, minek a germán Amerika örül legjobban. A magyar társadalom meg nem erősödése szintén abban gyökerezett, hogy a polgári vérből származó intelligencia restelte származását és össze nem forrt a nemességgel. Csak az udvariasság máza kötötte őket össze. Mintha mégis igaza volna Kirchhoffnak: «Ein Staat auf ethnologischer Begründung ist das grösste Absurdum.» Sohasem keletkezik csupán vérelegeyedésből nemzeti közakarat.

A Föld nevezetesebb gyarmatállamai: Britannia 31.4 millió km² területtel, 422 millió lakossal (kongresszus előtt). Anyaországukat 1027-szer múlják felül gyarmatai, európai lakossait 89-szer. Hollandia 208 millió km², 45 millió lakos, Supan-féle hányados: 59.8-6.2. Belgium 2-41 millió km² (80 h.) 24 millió l., (23 h.). Portugália 218 millió km² (24.3 h.), 24 millió l. (17 h.). Franciaország 744 millió km² (195 h.), 92 millió l. (1.4 h.). E négy gyarmatos állam az anyaországot legalább 20-szor meghaladó birtokával, az európai lakosságot

¹ A Közép- és Alsó-Duna gazdasági egyesítése nemcsak megakadályozná a szlávok egyesülését Keleti Európában, hanem biztosítaná a magyarság és románság nemzeti megmaradását Keleten és Délkeleten és a Fekete tengert szerezne meg a Dunának, egyenes víziutat Középső-Európának a pontusi búzavidékhez.

legalább még egyszer felülmúló gyarmati lakosságával jelenleg számottevő vezér-államok a világkereskedelemben. Amerika megint nagyterületű 9.8 millió km² (0.04 h.) és jókora népességű 103 millió (0.1 h.), óriási forgalmánál fogva a világpiacon számottevő állam, de mi az Britanniához, vagy a vele hasonló területű Európához képest (455 millió 1.).

Két hatalmas gyarmatállam: az Oroszbirodalom 22.47 millió km², 166 (32) millió lakossal és Németország 3.4 millió km² (55.3 h.), 80 (13) millió lakossal (0.2 h.), letaszított a gyarmat államok polcáról elégtelen flottájuk és kisszámú gyarmatos lakóik miatt. (Supan i. m. 15.)

Tengeri hatalmak értéke jó kikötőktől a gazdasági háttértől, szembenálló közeli partoktól s lakóknak tengerészetre természetességétől függ. Angliának 1000 esztendő kellett, míg tengerész őseinek: az angeleknek, normannoknak s frieszeknek hajós természete benne újra föléledt, különösen iparcikkeinek elszállítása okából. A föníciaiak, karthágóiak, jónok, etruszok, attikaiak, batávok szintén tengeren járó népek valának. Tanítójuk a halászat és szigetekkel rojtozott partjuk vala. Norvégiának máig nagyobb a parti, mint a kereskedelmi flottája. Portugália, Spanyolország a XIV–XV. században hajós s így nemzetközi népek valának. Ma nem lévén eladnivalójuk, abban maradt tengerészetük s visszaestek lokális jellegükbe. Belgiumnak terméstöbblete egyetlen jó kikötővel s csekély kereskedelmi hajóval 10,000 millió márká forgalmi csinál. Amerika szintén a 90-es évek túltermelésével növelte kereskedelmi partját s most már védő flottájának szaporítására törekszik, (*Wagner: Lehrb. d. Geogr.* 1912. 9 k. 825.)

1912-ben a föld összes tengeri hatalmainak hajószáma 50,000 volt, köztük Nagy-Britanniáé az elsőség 40,000 hajóval. A vitorlások tonnatartalma majd hat millió (59 m.), a gőzhajók tonnatartalma 23¹/₄ millió tonna, összesen 29 millió. Összes szállító erejük 75.6 millió tonna. Két millió tonnán felüli kereskedelmi hajóparkja volt Nagy-Britanniának 12¹/₄ millió tonna hajóval, 35 millió tonna szállítási képességgel. Németország kereskedelmi hajóparkja volt majd három millió tonna, nyolc millió tonna szállítási képességgel. Az Unió 2.6 millió tonna hajóval és 5.3 millió tonna készséggel. Norvégia hajóparkja 16 millió tonna, szállítása 37 millió tonna. Franciaország hajóállománya csak 17 millió tonna, szállíthat 3.3 millió tonnát (*Harms: Vaterländische Erdkunde* 1911. 378.)

VI. Az államok gazdasági szerkezete.

1. Gazdasági fonnák. Az államok gazdasági élete javak termelésében és elosztásában nyilvánul. Termelés meg szállítás az állam megmaradásának létfeltétele s a társulás főmozgatója.

A javak lehetnek *a)* klímától függő önmagukban is értékes, folyton megújuló, tehát vagyonszerzésre alkalmas *szerves* javak, mint növények s állatok; *b)* vagy önmagukban értéktelen *tömegjavak*, melyeket a kereslet és emberi munka tesz értékesekké, minők az ásványok. Azokkal a klasszikus-korbeli s középkorbeli termelő népek gazdálkodtak, ezeket az újkor vonta be a gazdálkodásba, *c)* Igen fontosak a tömeges iparcikkek termelésére hajtóerőt rejtő anyagok, minők a szén, fa és a villamosságot fakasztó folyóvíz.

A föld birtoklása nem olyan fontos a politikai geográfiában, mint a dolgozó *ember*, ki a földet megműveli s javakat teremt. Hene, másokon élőködő népekre tehát nincs szükség, olyanokra sem, kik ép annyit termelnek, amennyi épen fenntartásukra szükséges. Ez tűrhető consteláció volt a néptelen Európában, amidőn a gazda egy személyben minden volt: erdőirtó, termelő, iparos és kereskedő (Eigenwirtschaft). De lehetetlen állapot az emberekkel túlszűfolt és birtokbavett glóbuson, melynek csupán $\frac{1}{2}$ -a szárazföld, vagyis a lakható felületnek fele politikai és negyede mivelhető terület.

Korunkban az *egész* föld a nemzetek gazdálkodó területe és piaca. Világgazdálkodást kell folytatni ezentúl, melyből egyetlen nemzet ki nem vonhatja magát többé. A részleges falusi, városi, országos, földségi gazdálkodás elégtelenek az emberiség eltartására. Ez oly világtény, melyhez hasonlót nem ismer a történelem. A meg nem férhetés Földünk kiszabott terén s az elégtelen ellátás diktálja ezentúl a politikai geográfiának, mi fontos, mi mellékes az államok életében? Ha Arisztoteles, Bacon, de még Humbold Sándor idejében az Ember az egész Föld ura volt volna, bizonyára másként írták volna meg az emberek, országok, államok és társadalmak lényegébe vágó fontos tudnivalóit.

A megszűnt egyéni gazdálkodás helyébe a világgazdálkodás lépett, a régi hármass gazdasági forma: természetes-, pénzes hitelgazdálkodás (Hildebrand), annyira összeszővődött, hogy a világpolitikában el sem különíthető többé. Inkább bölcséleti és fazeológiai kiegészítő szó, mint telluris valóság. Csak egy nem változott. Az államoknak a termelt javaknak és munkának fejlődésére vonatkoztatott iparos, gazdasági, kereskedelmi államokba való hármass felosztása.

2. Földművelő országok. Ámbár Európa a világgaz-

dáلكodás összefoglalója, magán a földségen mégis különbség van a bőven, de időszakosan termő keleti és délkeleti *földőégi agráriuá*, meg az *óceáni* jellegű félszigetszerű nyugati iparos országok és kereskedelmi államok között, hol az egyenletesebb klíma s az államok szegély-helyzete megkönnyítik a szakadatlan gyári munkát és forgalmat. (V. ö. *Hanoik*: Die Menschheit.) Angliának nagy érdeme, hogy tudatba hozta telluris helyzetének világkereskedelmi és világpolitikai jelentőségét és ki is zsákmányolja azt angolszászos kíméletlenséggel. A többi európai ország megmaradt a termelésnél. Ennek fázisai: a kapával, ásóval, ekével dolgozó, kertészkedő és tömegesen gépekkel és tőkével dolgozó amerikai földművelés, a) *Kapás földművelés* Óceániában, északi és déli Amerikában s különféle kiegészítéssel (vadász, halász, állattenyésztő), Afrikában van elterjedve, b) Az ekével dolgozó szántó-vető földművelést ismerték az ókori keleti szemita, klasszikus, árja és középkori román-germán népek. Államuk rabszolgákkal és jobbágyokkal megművelt földművelésen, az osztályuralmon alapult.

b) Az *ekés gazdálkodás* középkori formái, az erdőket irtó legelő, vagy pásztorkodó gazdálkodás, minő Európa volt az V–IX. századokban. Haladottabb a hármass forgású *szántasvetés*, mely a középkori népeknél uralkodott, akik az ugarolást munkával és trágyával pótolták. Óceáni tájakon (Skandináv államok) és pusztákon (Magyarország, Ukrajna) a fűvellő (rét) gazdálkodás járta hús, tej- és vajtermeléssel, míg a talajt kímélő (dohány, lóhere, hüvelyes) és talajt kimerítő (gabona, gyümölcs, len) *váltó-gazdaság* újabb keletű. Ez mellőzi az ugart s takarmánytermeléssel istállózást tesz lehetővé, p. o. a szláv népeknél, c) Régi, az aprólékosságig gondos módja a föld megmunkálásának a *kerti művelés*, mellyel Ázsiában a csinaiak, japánok, Amerikában a tolték-azték, maya népek és a peruiak virágzó államokat teremtettek. Csina ezzel a földműveléssel 400 millió óriás nemzetet teremtett, mely nyomort, társadalmi elégedetlenséget, pénzhajszát s osztálygyűlöletet nem ismer, hanem biztosította vele 6000 éves fajtájának, úgyszólván kiirthatatlan szívósságát keleti Ázsiában. A Csina házban 3-4 nemzedék él együtt. Mindenkinek ki van szabva a tennivalója a körülbelül két hektárnyi kertben és mindenki önmagának gazdálkodik. Nincs tehát házközösség és közös birtok, mint az orosz faluban. A falu 700–800 dombokon és dűlőkön elszórt házból áll, 10,000 lakost számlál. A dombokon pagodák állanak, melyeket könyvtáraknak, templomnak, vendégfogadóknak, sőt színháznak is használnak. Nincs unalom tehát a csina-i községekben, mint a mi falvainkban és kis városainkban, de nincs az ideges hajszá, lárma sem, mely nagy városainkat jellemzi. Az üzletek, boltok, műhelyek együttvéve a vásártér körül foglalnak helyet, hogy mennél több kertnek jusson hely. A kertben mindent természetnek: kendert, lent, ruhának valót.

gyümölcsöt, gabonát, kapás növényeket. A Csinai család étkezése kacsá, hal, sertéshús, mit könnyen lehet eltartani ily családi kert körül. Locsolás, trágya és szüntelen munka biztosítják a 12-15 tagból álló nagy család eltartását. A többtermelést átültetéssel és külön kapálással érik el. Ennek következtében 70-80 szem van egy kalászon.

Kis területre összeszorított kicsi népek ezzel a gazdálkodással még fölösleget is termelnek. Ezt nálunk minden gazdálkodó tudja, nemcsak a bolgár-kertészek, de senki sem követi a túlzásfolt Európában a Csinaiak példáját, akik híreből sem ismerik a szocializmust, kommunizmust s a sztrájkolók napibérét, de a kapitalizmus telhetetlenségét sem, mert Csinában mindenki örömmel dolgozik. Vérében van a munka szeretete. Japánban mégis befészkelte magát a szocializmus a kapzsi Tőke garázdaságával és munkások elnyomorfításával, mert a japán a fehér ember utánzásában még hibáit is eltanulja.

d) Erősen kapitalista az *uradalmi termelés* Amerikában és Európában. A spekulánsok és született arisztokrácia a latifundiumokon és gyarmatokon a nagybirtok jövedelmezőségét gépmunkával s mesterséges trágyával a hihetlenségig fokozzák így óriási termést vetnek a világg piacokra. Első c téren a volt Oroszbirodalom, mely 1910-ben Európa gabonatermésének $\frac{2}{3}$ -át szolgáltatta. Búzából 23 millió tonnát termelt, az Unió 17 millió tonnát, India 10-et, de már Franciaország tizen alul, 82 millió tonnát, a volt Osztrák-Magyar-Monarchia 6'8 millió tonnát, Itália, Kanada, Magyarország 4 milliót. A többi 4 millió tonnánál kevesebbet; így Spanyolország 37 milliót, Argentina 3.5 milliót, Románia 3.8, Ausztrália 2.5 millió tonnát.

A földművelő államok nagy kivitelre törekcszenek, mert ebből fedezik szükségleteiket. így Románia (85% földműves) 1911-ben gabona és liszt 558 milliónyi kivitele mellett csupán 137 millió leit vitt ki egyéb árúból, mivel szükségletét ugyanez évben majd egészen fedezhette a kivitt gabona és liszt árával. Supan az ily rikitóan egyoldalú gazdálkodást *homogénnek* nevezi, ellentétben a sokfélélt termelő és eladó gazdálkodással, p. o. Németországban, az Unióban stb. A nagy állami terhek, bizonytalan aratások, a nagyobb munkabérek s a városokban kínálkozó szórakozások meg kulturális intézmények elvonják a vidéki lakosságot a falvakból a városokba terelik.

Földművelő országokban általános panasz a föld népének kivándorlása, munkáskéz hiánya miatt. Annyiban geográfiai jelenség az, mert a városok a vidék rovására gyarapodnak. A középkor a vidéket és a falusi életet szerette, *területi*, az újkor a városokat: *nemzeti* államokkal. 100 év előtt Európa lakosságának $\frac{2}{3}$ -a földművelő volt, ma csak fele az, 235 millió, ami a 453 millió lakosnak 52%-a. De szaporodtak a kereskedők, az iparosok s a forgalmi alkalmazottak. Iparos volt

1910-ben 100 millió (24%), annyi, amennyi Oroszországban a paraszt; kereskedő és forgalmi alkalmazott 40 millió (10%). Amerika felfedezése után a városok keletről nyugat felé haladtak és sokasodtak, ma pedig a városok Nyugatról lassan, de folytonosan terjednek Közép-Európa felé, újabban Észak felé. Keleti és délkeleti Európában a földművelő lakosság túlnyomó 60-90%, sőt Oroszországban 89-90%, a balti tartományok (70%) kivételével; Szerbiában 82%, Romániában 75%, Bulgáriában 75%, Magyarországon 68%, míg iparos és kereskedelmi államokban a földművesek alig egy harmadát teszik a lakosságnak. Schweizban p. o. 33%, Hollandiában 28%, Németországban 28.6%, Belgiumban 22%, Nagy-Britanniában 8.9% földműves, de az iparos lakosság ugyanily sorrendben 44%, 34%, 42%. 44% és 46%.

e) A föld mi velő országokhoz tartoznak a *brutto gazdálkodást folytató*, nyersanyagokat termelő államok, pl. Norvégia vasat, Svéd-, Finn- és Oroszország fát, Spanyolország ércet szállít; az Amazon erdeiből kaucsukot, az Andok és Kordillerák melegövi országai mindenféle kereskedelmi növényt, Újzeeland, Ausztrália gyapjút, húst, állal bőröket stb.

Iparosországok. A munkának fazeológiája. Kezdetben a *szerszám* fejlődött s így a kőkorszak, réz-, bronz- és vaskorszak alatt a szerszám fejlődése tárul elénk. Pontosabb ennél a *munkáának* különválása először nem, azután rokonság, osztály szerint, végre a 18. század óta a munka fáradalmának áthárítása gépekre. Az ókor kultúrája *rabszolgamunkán* alapszik, a középkoré a jobbágyi kötelezettségen, az újkor a *gépek korszaka*. A klasszikus népek lealázónak, szabad emberhez nem méltónak tekintetlek a munkát, Ez a felfogás az egész középkoron át dívott, mely csak osztálykultúrát ismert. A Kelet és Nyugat közti ellentét akkor is megvolt. Az árja, görögök és rómaiak a tudományt a tudás kedvéért művelték, de zártkörű tudományuk silányságnak tekintette a gyakorlati és hasznos dolgokkal való foglalkozást. A munkában csak a *hamito-szemita* nép. babyloniaiak, egyiptomiak, szírek, arabok és zsidók excelláltak s a technikai kultúrát oly magasra emelték, hogy Peschel szerint – a »gőzgép feltalálásán kívül mindenben megelőztek minket az egyiptomiak s a tőlük tanuló *szemiták*«. A középkorban theologizáltak, elmélkedtek s magyarázták a biblián kívül a klasszikusokat. Szellemi javakra törekedtek, melyeket a moly meg nem esz, a rozsda el nem pusztít! de a gyakorlati étellel keveset törődtek. Csak a keresztes hadjáratok törték meg a munkának a rómaiakkal kezdődő pangását. A geográfiai felfedezések voltak minden időben a munka és a hasznos ismereteknek fejlesztői. A keresztes hadjáratok a mindig gyakorlati és haszonra néző szemita Keletre terelték a figyelmei. így a 13. század tömeges találmányai a Kelettel és a szemita-hamita népekkel való megismerkedés követke-

ményei. Az indiai útnak s Amerika felfedezése, a 16-17. századbeli találmányokra s a természettudományok fölkarolására vezettek. Végre rájött az emberiség, hogy *savoir c'est pouvoir*. Kennen heisst Können s a *gyakorlati élet* nyomult előre, talán túlságos hamarkodással és a glóbuszt átalakító utilitarizmusával, mellyel nem tarthatott lépést a nemzetek erkölcsi alkalmazkodása. Azért a gépekkel meghódítottuk a glóbuszt, felkutattuk az óceánokat, teremtettünk *világ gazdálkodási* és világpolitikát, de egyúttal ijesztő köznyomort, pauperizmust és rabszolgaságot hoztunk a világra. A szocializmus, kommunizmus csak visszahatása e száguldó kulturális haladásnak, mely vezetőjét, türelmetlen munkását: a *fehér emberfajtát* válságba juttatta. Mert gépek nélkül nincs tömeges termelés, kapitalizmus és köznyomor, melyen okvetlen segítenünk kell, hogy esztétizáló, idealizáló és politizáló elődeink mulasztásait helyrehozzuk. Lázás munka, haszon lett korunk jelszava. Ezzel akarják a nemzetek egymást kiszorítani, miről különösen a világhiállítások ipar- és gépcsarnokai tanúskodnak.

Az Atlanti-óceán északi medencéje a *gyáripár* telluris közj»ontja. Két partján Európa és az Unió félmillió kilométer vasúthálózata s a tengeren a hajók világvonalai az óceánok uraivá tették az angolszászokat. *Iparos* államokat, vagyis túlnyomó iparos lakossággal bíró országokat csak a fehér ember ismer. A többi földség lakói, milyenek a keleti népek, megmaradtak a házi iparnál és kézművességnél. Iparos államok átmeneti jelleggel Európában Nagy-Britannia, ahol az iparosok es kereskedők a nép 70%-át teszik, Belgium 58%, Schweiz 58%, Németország 56%, Hollandia 52%. Dánia 46%, Franciaország 46%.

4. Különbségek iparos és földművelő államok között. 1. Iparos országokban rendesen nagyobb a bevétel a kivitelnél. A negatív mérleg nem a hanyatlás, ellenkezőleg a consolidait állapot jele. Mert ahol akkora a bevásárlási lehetőség, hogy élelmiszerek s nyersanyagok beszerzésén kívül még kulturális, vagy kényelmi cikkek beszerzésére is futja, – ott élénk a munkakedv s kereslet. A földművelő államok nagy kiviteli többlete sem mutat mindig jólétre, mert miként Magyar- és Oroszországban a termények tömeges kiviteléből sokszor még a behozott iparcikkek ára sem térül meg. A kivitt termények mennyisége sem fokmutatója az állam vagyoni állapotának. Különösen egyfélét exportáló államban; mert hogy Csina csak 26% rizst exportál, Franciaország pedig kevés búzát, csak arra mutat, hogy a két állam a termés nagy részét maga eszi meg. Tömegesen kivitt iparcikkek ellenben, mint pl. Angliában a gyapjúkelmék, posztó, vasárúk s pénzes piacoknak s Anglia munkaerejének jelei. Anglia még a szállításon is milliókat nyer, akár szenet, vasat, akár iparcikket ad el a külföldnek. Szárazföldi földműves államok kivitelét

igen megdrágítja a vasúti szállítást. Azért nem hozatunk Csínából szenet.

2. Iparos államok kivitele *változatos*. Mindegyik államnak van speciális kiviteli cikke (német vegyszerek, angol posztó, amerikai gépek), de szélsőségig nem mehet egy se áruinak változosságával, mert ezzel pártoskodást szerez. Földművelő állam egyfelől sokat szokott kivinni (orosz fa, svéd vas, argentinai gyapot, kukorica), amivel szintén pártoskodásra, sőt politikai elszakadásra ad alkalmat. Ez volt oka az agrárius és iparos amerikai államok háborújának. Ilyen készül Brazília déli ültetvényes és északi tropikus országai között. Az árú túlságos homogenitása csak az állam lakosságának üdvös, gazdaságának nem. Az is jellemzi a földműves és iparos ország különbségét, hogy az előbbinél a termelés helyhez kötött. P. o. bármint erőlködött Cseh- és Bajorország, jó bort nem tudnak szüretelni, a magyar rizstermelés a Bánságban sohasem fogja a lombardiai rizst kiszorítani. 3. Az ipar nagy része a nyersárúk könnyű szállítása miatt *nincsen* többé a nyersanyag és hajtóerők helyéhez kötve. Csehországban p. készül a legtöbb fez, Marseilleben a szmyrna-szőnyeg. 4. Kizárólag iparos vagy földművelő államok nincsenek többé. Anglia ugyancsak szepegett, hogy a tenger-alattjárók éhínségre juttatják. A földműves országok iparosodnak, mert a kontinentális népek már el nem férnek otthonukban, hol a legelők, szántók, erdők még sok helyet foglalnak el, míg az iparos lakosság egymás mellett, sőt felett lakhatik, könnyebben teszen tőkére szert s könnyebben elégítheti ki kulturális vágyait. 5. Földműves ország rossz aratások miatt kölcsönre szorul, pénzét iparcikkek vásárlására költi. Iparos állam ellenkezőleg tőkéit gyarmataiban kamatoztatja, nincs röghöz kötve s iparvállalataival idegen földön is boldogul. De az iparosság előbb-utóbb függésbe kerül gyarmataitól élelmezése s nyersárúszükséglete miatt s elveszti kamatait, ha adósainak pénzereje bármi oknál fogva megcsappan. Ezért gazdasági *autarchiára* törekszenek ma az államok, értvén alatta a hivatásköröknek azt az egyenletes arányát, hogy az állam saját erejével láthassa el önmagát mindennel és más országra ne szoruljon. Ezt különösen Kjellen ajánlja. Csak ha minden állam gazdasági autoarchiára tesz szert, megszűnik a nemzetközi árucere-forgalom. Azután minden alakulat gyarapodásra törekszik, az autoarchiát tehát sem lehet örök időkre az ország határai közé szorítani, mert kinő belőle a népe (Ruedorffer, Weltpolitik i. d. G.), amint kinőtt határaiból a gazdasági elzárkózottságban élt muszka, japán és Csina. 6. Minden nagy államnak *gyarmatokra* van szüksége, hogy szaporodó lakóinak helyet, munkát, ételmelet és nyersanyagot biztosítson. Angliának sikerült a németeket most letiporni s gyarmataiktól megfosztani, de vele is megeshetik, hogy tulajdon gyarmatai, déli Afrika, Kanada, Ausztrália, India az autoarchia fázisba

lépve elszakadnak tőle, vagy pedig az óceáni amerikai veresenyháza fosztja meg gyarmataitól.

7. Csak a 19. században fordult el Európa népe a földműveléstől s rátért a többet jövedelmező ipari keresetre. A pénz szeretetének, mívelődési vágyának, magasabb társadalmi osztályba juthatásnak is van benne része, de kivált a lakosság természetes szaporodásának. Mérséklője a *kivándorlón*, mely ellen a kapitalista gyárosok, feudálisok és nagybirtokosok lármáztak. Nálunk kulikat akartak behozatni a mezei munka elvégzésére. Németország azzal csökkentette a kivándorlást, hogy gyárakban foglalkoztatta az elégedetleneket, Amerika a béreket emelte. A maradé jellegű ipar roppant emelte a bányakincsek (vas, szén), erdők kihasználását, mi a *munkások* millióit teremtette. Ezt a 18. század nem ismerte. Németországban 11 millió, Britanniában 8, az Unióban 7, Franciaországban 6, Russziában 5, Italiában 4, Ausztriában 3 millió munkás volt 1910-ben. Valóságos államok az államban!

8. A vasnak és szénnek elérhető mélységből való tömeges kiaknázása élénkítette a forgalmat. Először Anglia szedte ki szendét, vasát. Példáját követte Franciaország, Belgium, Németország. Itt is a nyugati államoknak kedvezett a bányakincsek szerencséje, keleti Európának majdnem semmi sem jutott szénből, vasból. 9. Nagyobb haszonnal járván az iparos üzem, *tőkészerzésre* adott alkalmat. A tőkének őse a könnyen elrejtethő kerek pénz feltalálása; a munka-haszon-többletet el lehet tenni s a forgó tőke, a pénz önmagától gyarapszik. Iparos országok lehetnek egyúttal tőkés országok, hol a bankok, spekulánsok a földművelésre is rávetették magukat s az elaprózott telkek, élelmicikkek összevásárlásával teszik tönkre a földműveseket. Az üzérkedés mánia lett s egy külön társadalmi osztályt, a spekulánsokat és a bankokraciát hozta létre, kiknek a hadimilliomosok a díszpéldányai. – Másrészt a munkaalkalom s a pénzes világ költekezése hozzájárultak a *közjóiét* emeléséhez, mert oly városokat s kulturális intézményeket nem ismert a középkor, aminőket ma iparos és kereskedelmi államokban találunk. – Persze a rettenetes *nyomort* sem a gazdag városóriások munkásnegyedeiben (slums). Amint az agráriusok *vámokkal* biztosították természetményeik nagy árát, úgy védték vámtilalmakkal az iparos államok honi cikkeit. Ezzel a *munkások* helyzete súlyosbodott. Ha nincsenek eszeveszett agrárvámok, nálunk Budapesten sincs október 31-ike. A túlságos industrializmusz épp oly veszedelmes, mint a szélsőségig űzött agrárius gazdálkodás. Amaz nyersanyagokat szolgáltató *gyarmatokat*, ez pedig a termőföld kitégítésát, köveleli. Mind a kettő egyaránt pusztítja az országok természeti kincseit és szaporodnak miatta kulturális romok. Azért igazza van Brandes-nek: «a legnagyobb ragadozó állat e földön az Ember maga» (*Wagner-Fridrichsen: Europa 1918. 157*),

5. Világforgalmi utak. Csupán az időtől, klímától és a felületi formáktól független gyors vasutak, gőzhajók csinálhattak világforgalmat. A hajók a tömeges áruk szállítását tették lehetővé, a vasút pedig az utazás idejét kurtította meg; hajó az út hosszát. London-Brindisi 2340 km utat 75 óra alatt lehet megtenni, Paris-Budapest közti távolságot, 3570 km, 72 óra alatt futja be a vonat; Berlinből Moszkváig 60 óra, Lisboától Vladivostokig s így az Atlanti óceántól a Csendes-óceánig a szibériai átlós vasúton 13 napig tart az utazás. Eleinte 11 nap kellett a hajónak, hogy Hamburgból Bostonig jusson, ma nem egészen egy hét az áthajózás. A szuezi csatorna 25-45%-ig megkurtította a Kelet-Ázsiába vezető utat. Hamburgból Bombayig 42 napig tart az utazás, Triesztből ugyanoda 38 nap. – Hogy mily világvonala a szuezi út, kitűnik Angliának rajta jött behozatalából. Indiából érkezett Szuezen át a theabehozatal 99%-a, a rizsszükséglet 77%-a, kenderből 73%, gyapjú 70%, benzin 65%, kaucsuk 51%, állatbőrök 49%, gabona 36%, olajfélék 45%. Anglia viszont körülbelül egy millió tonnát szállít rajta Keletre.

Sem az ókor, sem a középkor nem ismerték a világiörgalmat, csak saját geográfiai világuk forgalmát. Azt pedig a parti hajózás. Duna. Rhein, Rhone és a szárazföldi utak kielégítették. Utakat építettek a Csinaiak, perzsák és a rómaiak. A római utakat az egész középkoron át használták, de nem folytatták. Csak a 16. században újította meg Colbert Franciaországban az útépitést. A póstautak a 19. században jöttek divatba, I. Napoleon pedig műutakat (alpi 7) építtetett. A 18. században Nagy Frigyes a folyóutakat használta seregének élelmezésére. Hindenburg pedig vasutak segítségével aratta nagy diadalait, ami geogratiailag nevezetesebb cselekedet, mint a seregeknek lövöldöző tanks-okkal való letiprása.

Folyóknál az a fontos, hogy forgalmas tengerben végződjenek, p. o. o Rhein, ellentéte a Duna, Lőrinc folyó, ellentéte a Missisipi. Érdekes jelenség Oroszország, melynek 61,000 km vasútja s 43,000 km folyóútja, országútja pedig alig van. Nincs is részesedése a világforgalomban. – Ellentéte a szintén úttalan Unió sok folyójával és 7 átlós vasúttal.

A világforgalom a kontinentális átlós vasutakat, trajekt-és gőzhajókat használja, utóbbiakat mint áramlásoktól, viharoktól, szelektől független forgalmi eszközöket. Csupán határ-időhöz nem kötött tömeges terheket (egy hajó elbírja hús vasúti vonat terhét) szállítanak vitorlás hajókon (egy gőzhajó három vitorlással ér föl). Azért minden tengerészallam vitorlásait gőzösökkel cseréli ki és arra törekszik, hogy vasútjait csatornákkal és folyókkal kösse össze. így Anglia, Franciaország, Németország, az Unió, szóval a világkereskedelemben részesedő államok. Az emberi leleményesség diadala a természet erején az elbingi tóháti csatorna, mely egyszerre emeli

és csúsztatja le a hajókat 8 km pályán Elbing és 100 m távolság között (*Harms: Vaterländische Erdkunde 1911, 317. §.*)

Legtöbb vasútja van Németországnak, 64,000 km, csatornáinak hossza 14,000 km; Franciaországnak 50,000 km, csatornáinak hossza 13,000 km, Angliának 37,650 km, s az Uniónak 346,888 km; a 17 államra bomlott osztrák-magyar monarchiának 44,820 km vasútja és 12,000 km csatornája volt, Elvesztvén tengerpartjait a 22 országra szakadt Russzijanak példájára a kontinentális államok mostoha sorsára jutott (Liszt nemzetgazda jóslata). – Ha a török megállotta volna helyét a szuezi csatorna elfoglalásával, mint a 8. sz. Almanzor kalifa, felül nem kerekedik az oceanizmus az óvilág kontinentalizmusán, Az Atlanti Európának (338,880) és az Uniónak kiterjedt vasúthálózata mellett a többi földség vasúti forgalma nem világra szóló. Ázsiának 105.000 km vasútja van, de annak nagyobbik fele Elő-Indiáé, mely részt vészen a világkereskedelemben is. Afrika 51,000, Ausztrália 32,400 km vasúti hosszával szerényen részesedik a világforgalomban, jelölül annak, hogy a világforgalom világútja az óceán. A világkereskedelemben (1905.) Anglia 20,000 millió márkával részesedett (13%), Németország 17,811 millió márkával (11.8%), az Unió 15.916 millió márkával (10%), Franciaország 11,314 millió márkával (7%). Hollandia 10,311 millió márkával (6%), Belgium 6417 millió márkával (41%), Russzija 5986 millió (38%), s az osztrák-magyar monarchia 4756 millió márkával (3%) hátul kullogott, akár a kontinentális Schweiz 2475 millió márkával, Csina 2334 millió márkával. Annál feltűnőbb Itáliának 1913-ban 7979 millió márkával, Japánnak 2796 millió márkával részesedése a világforgalomban, mikor egész Ausztráliai be- és kivitele 4476 millió márkával, Braziliáé 2669 millió márkával, így tulajdonképpen csak öt európai (Anglia, Franciaország, Hollandia, Belgium s Németország) és két amerikai (Unió 17,276, Argentína 3064 m.) világkereskedelmi államok. Bussia 1913-ban csak nagy földségi állam volt 6204 millió márkával forgalommal, de ennek zöme Ázsiára esett. Azért kellett tehát leverni Németországot, mert a világkereskedelemben 1913 a *második* helyre került az Unió elé és a negyedik helyre csúszott le Franciaország 11,849 millió márkával forgalmával. 1913-ban Britannia 26,445, Németország 20,866 millió márkával, az Unió 17,276, Franciaország 11.849, Hollandia 11.346. Belgium 6948 millió márkával szerepeltek. Ma már ez is *tíz* *milliárdos*, így világkereskedelmi állam.

6. Az óceánok politikai jelentősége a következőkben rejlik: *a)* Földünk tulajdonképpen vízi glóbus, mert felületének $\frac{2}{3}$ része, 361 millió km^2 tenger. Ebből a szigetekként kimeredező szárazföld 14.1 millió km^2 -nyi területén az Ember csak óceánok segítségével üzhet világgazdálkodást és világpolitikát, *b)* A legolcsóbb szállítási közege a tenger. Az angol szén vagy norvégfa p. o. olcsóbb Itáliában, mint a vasúton hozott német szén vagy

orosz fa. c) Minden időben s minden irányban egyféleképp behajózható., mivel a jéggel eltorlaszolt sarki tengereken kívül az, óceánok egybefüggenek (legnagyobb abszolút hatalom a földtekén, Kirchhoff). Amely hajó beltengeren hajókázott, ki-merészkedhetik a világóceánra is. A tengerjárást meg kell szokni s a hajózás mesterségét meg kell tanulni. így edzi a tenger hajósait testben és lélekben, ámbár örökös hullámmzása s nagy tömege eleinte elijesztőleg hat. Vannak mégis tengerre termett népek is, p. o. a fönikiaiak, eszkimók, japánok, karai-bok, normannok, kiknek Amerika és az északi sark felfedezését köszönjük, d) A Richthofen-féle folytatás és a Hahn-féle átellenes partok- és termékeny háttereknel fontosabb az a körülmény, hogy a tenger beleessék a történelem sodrába. Portugália és Spanyolország p. a vízi sivatagba bámult Amerika felfedezése és Afrika körülhajózása előtt s a keleti tengeren kereskedő Hanza azonnal elbukott, mihelyt Európának atlanti partjai jöttek divatba, e) Nem nagy flotta s tonnatartalom, hanem a parti lakók arravalósága, kitűnő pozíciójú kikötő, p. o. Hamburg, Anvers s néhány óriási óceánzárguldozó gőzös fontosak az államok óceáni kereskedelmében. Példák: Belgium és Németország. Óriási kikötők: London, Liverpool, Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen s Hamburg Európa összes óceáni forgalmának $\frac{1}{2}$ -e, 60 millió tonna, f) Akié a tenger, azé a föld s a politikai hatalom. «Navigare necesse est. Vivere non!» Nelson trafaflgári csatája többet ért el I. Napoleon összes háborús eredményeinél. Megnyert tengeri csaták sorsdöntők a nemzetek életében. Hatásuk tovább tart, mint a szárazföldi csatáké. A salamis csata tönkretette a perzsákat, az ezüst-flotta elsülyesztése Spanyolország világhatalmát, g) Ámbár nemzeteken múlik a tengerek forgalmi értéke, mégis természetes kedvezmények, ha nem is valódi, de legalább magyarázó okai valamely tenger forgalmasságának. így az Atlanti óceán északi medencéje nemcsak azért vezet a világkereskedelemben, mert partjain román és germán népek ülnek, hanem, mert az Európánál tízszer nagyobb Atlanti-óceán folyamszerű konfigurációja sok tekintetben eléje vág a többinek. Meleg áramlással és két földközi tengerrel vág Európába. Nem túlságosan széles. Legkisebb távolsága 3000 km, a legnagyobb 9000 km. Az atlanti jellegű, vagyis a jól karélyozott atlanti partoknak sok a jó kikötője: Hamburg, Bremen, Rotterdam, Le Havre, Brest, Bordeaux, Amsterdam, Newyork, Baltimore, Southampton, Rio de Janeiro stb., mintha előzetesen a világforgalomra volna berendezve. Az Atlanti óceán felé a környező földségek mintegy összehajtanak. Beléje szakadó folyóinak vízkörnyéke 50 millió km², $2\frac{1}{2}$ -szer több, mint a Csendes- és 3V2-szer nagyobb az Indiai óceánénál. Azért van 90 gőzhajójárata (a Csendes-óceánnak 15), 94 nagy kikötője (a Csendes-óceánnak 30), azonkívül 30 kábelje (a Csendes-óceánnak 2), dróttalan távírója már 1914 óta. A kóralakú

Csendes-óceán kisebb forgalmú, mert 166 millió km² területű, a térítők tájain 18,000 km széles, vagyis négyszerte nagyobb Európa szélességénél, továbbá viharos és forgószeles. Míg Southamptonból Boston hat nap alatt elérhető, Kaliforniától Japánig 20 napig tart az átkelés. Kedvező szélviszonyainál és világforgalomba eső helyzeténél fogva a félkörös Indus-óceán kivált vitorlás hajózásra, Ausztrália és Kelet-Ázsia megközelítésére jó. Szélessége 11,000 km, folyóinak vízkörnyéke 13 millió km². Az európai, ausztráliai, ázsiai és csinai földközi tengerek összekötője (*Clement, Kriegs-Geographie I. 1916. 14-37*).

7. A tengerek szabadságának hangoztatása először a spanyol-portugallok szabadalmi ellen irányult, ma Anglia ellen, mely kizárólagos jogot tart az óceánok forgalmára s monopóliumát féltékenyen őrzi minden tengerjáró néptől. Először a spanyol hajókat rabolta ki felfogadott kalózaival, azután hajózási tilalmával a hollandiaiakat akarta tönkretenni, levette francia vetélytársát, elrabolta a svédek, dánok flottáját, most pedig Németországot verte le, mint legkomolyabb vetélytársát, iparban, kereskedelemben, forgalomban, nehogy gyarmataitól elvágják. A tengeri forgalom szabadságáról Grotius 1609-ben könyvet írt: *Die libertate maris*, Anglia azonban gyakorlati intézkedéseivel és csodás geográfiai meglátással hiúsította meg a holland tudós jogi tételeit (V. ö. 12. 1.)

A tengerek *hozzáférhetőségének* feltétele u. i. a hajós utak szabad közlekedése. Ezt azonban meg lehet akadályozni váموkkal, p. o. a dánoknak fizettek 1867-ig Sund-vámost; szén-állomások, őrhelyek, kapuk megerősítésével, p. o. Gibraltár, Aden, Suez; s Anglia következetesen ily állomásokat szemelt ki saját hajóinak biztosítására és más hajók megrohanására. 1. Az Indiába vezető utat védik: Gibraltár, Malta, Cyprus. 2. A Keletázsiai utat Suez, Aden, Ceylon, Singapore, Honkong. 3. Kanadát a Bermuda-szigetek s Ujfoundland. 4. Délafrikai birtokait Senegambia, S.-Leon és Heléna-sziget. Azonkívül a Panama csatornát Hondurastól tartja szemmel, a sarki tengereket a Falklandi és az ausztráliai Sz.-György-öböllel. *Világjelentőáégűek* a tengeri csatornák közül a 160 km hosszú Szeuzi, a Keleti és Északi tengereket összekötő 98 km hosszú Kiéli s a 80 km hosszú Panama-csatorna. Afrika «darázsdereka» felett és Anglia «Achilles sarka»: *Szeuz* három földség és két óceán között a legnevezetesebbik. Szeuz Anglia világhatalmának fenntartója. Kedvéért avatkozott be a csatorna glaciájának (előterének), a Balkán félszigetnek ügyébe s Törökországnak, mint a Boszporus és Dardenellák urának miatta kellett elbuknia. Ha a Boszporust vasúttal kötnék össze Szeuzel s a keletafrikai vasúttal Alexandriától a Fokvárosig, ez lenne a leghosszabbik földségi hosszanti vasút, méltó párja a tervezett Newyork–Buenos Áyres pánamerikai vaspályának.

A kiéli csatornáról azt mondta Moltke, hogy azzal Németország megkészszerzte flottáját s Hamburgból keleti lengerbeli fő kikötőt csinált. A Panama-csatornával Amerika flottáját mindkét óceánon egyaránt használhatja. Védelmére szerezte meg Cubát, Havannát s a Gallopagos-Fülöp-szigetekel és Havaiit, hogy nemcsak az Atlanti-óceán, hanem a Csendes-óceán északi medencéje is az Unió beltengere legyen. A Malakka félszigeten vágott Krah-csatornával (70 km) a kelet-ázsiai piacokat és az ausztráliai földközi tengert akarja Anglia magának biztosítani (*Deckert, Das Britische Weltreich, 1916. 130.*). Ezt az imperiális világpolitikát 020 flotta-egységével, 40,000 kereskedelmi hajójával, 25 ezer millió márka tőkéjével, minek 1252 millió márka kamat felel meg (Supan, 103.) s ma már 20 millió tonnás hadiiloltájával akarja megvalósítani Anglia minden versenytárs kizárásával. Mert «Anglia üdve, az emberiség érdeke». «The world is rapidly becoming english.» Hiszen az óceán korunk szignaturája!(V. ö. 20. 1.)

VII. A világgazdálkodás kozmopolita velejárói.

A *világgazdálkodás* keletkezése korunk legnagyobb alapvető ténye – mondja Buedörffer (1. m. 155.), azért következményei szintén világraszólók. A kapitalizmus és visszahatása, a szocializmus *nem* szórványos jelenségek többé, mint a 19. század elején voltak, hanem kozmopolita, tehát a politikai geográfiába vágó telluris tények. Mind a kettőt a földrajzi felfedezések, gépmunka, világforgalom és világgazdálkodás szültek és mint új eszmék s törekvések a lélek ellenmondásai közé tartoznak, aminők p. o. az idealizmust és realizmust szolgáló, egymást felváltó irodalmi irányok.

Van *nemzeti ka2yitali&musz*, melyhez a vállalatok leg többje tartozik s a bárhol kínálkozó hasznot hajszólo *világkapitalizmusz*, melynek a börze a fokmutatója. Régi dolog, hogy a háborúkat a kapitalisták okozzák a rendelkezésükre álló sajtó s a hírszolgálat egyéb eszközeinek segítségével. Orosz bankárok p. a Yalu erdőségek miatt a japánokat hozták Mandzsúriába, arany- és gyémántmezők voltak okozói a búr háborúknak, guanó miatt zöldült össze Chili Bolíviával, amerikai trösztök s európai fegyvergyárak húzták-vonták az 1914 –1918-iki háborút. De téves felfogás mindenáron gyűlöletes színben feltüntetni a kapitalizmuszt. Az is történeti folyamat és kieszelt rendszer, mint sok más, melynek ép úgy vannak pénzügyi és szerzési talentumai, amint vannak szocialista zsenik, mert végtére is értelmiség mindig volt s azokból kerülnek ki a vezérszellemek. A kozmopolitást sem lehet ki-

zárólag a kapitalizmusznak szemére vetni. Bárminő eszes üzlet-ember a tőkeforgató, mégis csak ember, a léleknek kiszámíthatatlanságával és érzésmódjával: rajta múlik tehát, a nacionalizmus erősebb-e nála, vagy pedig a haszonvágy? Megtettesült logaritmus emberek sohasem voltak a föld színén. Bármint pattognak is a nacionalisták, Németországot nem fogja megsemmisíteni az entente, már csak azért sem, mert a 18,600 milliárdnyi kárt, amit ellenségeinek okozott, csak az el nem pusztított és óriási munkaerejű Németország fogja megtéríthetni. Szegény Németország soha. Az már mellékes, 17 vagy több államra bomlik-e politikai kerete? A nép fajereje meg nem szűnik, mint gazdasági tényező. Anglia legjobb vevője volt és lesz Németország meg viszont.

A nagy *tőkék* harca ma a *népek* harca. Összefogódzva nagy eredményeket vív ki, de óriási veszedelmeket is elháríthat, mert a Tőke kozmopolitása nem határtalan. A rosszul kalkuláló német p. ügyetlen diplomáciájával magára maradt, tengeralatti hajóival elszámította magát, így mégis csak a nemzeti erő volt a diadalmas, mert az kormányozta az angol és francia tőkét, mellyel a németek fizikai erején, harci készségén felülkerekedtek. Azonban soha sem szabad felejteni, bármit mond az elbárgyult kísérleti pszichológia, hogy a nemzetek nem kísérleti nyulak, a materializmus minden ragyogásával és gyönyöreivel a lélek csak felszínén úszik. Az embert teljesen ki nem elégíti. A materializmus és császárság lenykorában állott elő mindig a nemzetek megfordulása, mert alaptermészetünk az idealizmus felé hajt. (*Rüedörffer Világpolitika* 161-163.)

A kapitalizmus visszaélései lefoglalták a földet s az élet javait egyes kiszemeltek számára s létrehozták a nacionalizmus legnagyobb ellenfelét: a *szocializmust*, melynek kozmopolitása a szegénység elterjedésében gyökerezik. A munkafelosztás szocializmust s osztályérdeket teremtett, a szocializmus pedig csak egy osztályérdeket ismer: a munkását. Minden más angagement – faj, vallás, nyelv mellőzésével, a világ összes munkásait nagy szocialista államban kell szerinte egyesíteni s nemzetközi joggal kellene helyettesíteni a nemzeti államok osztályjogát. A szocializálás, társasmunka, a dolog elvégzésének új metódusa. A nyereségben aránylag részesedjék munkás és munkaadó. De a szocializmus két alaptévedésből indul ki: *a)* hogy az emberek mind egyformák, tehát egyenlően jogosultak, *b)* hogy a kollektív lélek ítélete közelebb jár az igazsághoz, mint az egyes elmék. Tömegelemek másképp ítélik, mint a singularis lélek. Ámbár kozmopolitást hirdet e felfogás, s a világgazdálkodásban résztvevő nemzetek munkásait Európaszerte hatalmába kerítette: mégsem mondható egyetemes világtörekvésnek, csupán a kapitalista nemzetek mondják rémnek, *a)* mert abszolút ember nincsen s bajos kivetkőzni a verség, nemzetiség és vallás stb. kötelékeiből. A legrégebb nemzet: Angliának munkásai

p. o. legelőbb hagyták ott az internacionálét és tudvalevő, hogy az entente munkásai a stockholmi szocialista kongresszusra el sem mentek, a nemzetinek tehát mégis csak volt valamelyest hatásuk elhatározásukra, *b)* Rendezett politikai viszonyok és kitartó szorgalom mellett eleget keres a munkás (Csina), sőt különféle intézmények gondoskodnak a munkások élelmezéséről, gyógyításáról, gyermekeiknek iskoláztatásáról. Csupán a legterhesebb munkát végzőkben, p. o. a szénbányászokban forr az örökös elégedetlenség. Azt hiszik, nélkülük nincs gyárüzem, *c)* Sőt a szocializmus gyöngüléséről lehet szó, kivált, ha Flaubert és Krupp példájára a munkáltatók szocializálják az üzemek nyereségét a munkásokkal. Gyengül azért is, mert új osztályok nem keletkeznek s így az osztályos társadalomról szóló bizonyíték elesik. A közelnymorodás sem állott be. Sőt rendezett politikai és társadalmi viszonyok nagy keresetre adnak alkalmat, *d)* Szociális eszmékért egyetlen állam sem viselt eddig háborút, de nemzeti, id est = politikai érdekeiért vajmi sokan! Úgy látszik a nemzetek óriási életerejét tehát nem gyöngítette, sőt növelte a szocializmusz kozmopolitása, mert az óceánokkal elszigetelt Unióban is nemzeti imperialista (Roosevelt), a kis királyokpedig legszélsőbb nacionalista politikát üznek. Az önrendelkezést, a hatalmi jog helyett nemzetközi jogot hirdető emberies szép eszme a gyakorlati és világpolitikában megfakult, midőn nemzetek kiirtásáról, gazdasági tönkretételéről beszél a chauvinista frazeológia, *e)* A kapitalizmusz és nacionalizmusz sehol meg nem gyöngültek, sőt növekvőben vannak a nemzetek életakarata s a Tőke határtalan megújuló ereje miatt.

3. A konstelláció a világpolitikában. Új fogalom, melyet a politikai geográfia ezelőtt nem ismert, mert 50 évvel ezelőtt világpolitika sem volt. Ezt a geográfiai felfedezések, műszaki találmányok s különösen a távolsági forgalom szédítő gyorsítása hozták létre. Ma a Föld egységes politikai tér, óriási gazdasági terület, melyen semmi sem történhetik elszigetelten, mint az ó- és középkorban, amikor a népek sorsa egymás mellett vagy egymás ellen ment végbe. Nem a föld, hanem a rajta élő nép volt értékes, azért a múltnak története csupa háború és határrendezésből áll. A geográfiai felfedezőknek természeti kincsekkel megáldott föld kellett. E kincses föld birtokba vétele után gazdasági érdekek keletkeztek az európai foglалók között, az érdekek összefonódásából világ-gazdálkodás és ebből világpolitika állott elő. Az összekuszált érdekek szövevénye miatt ma semmi sem történhetik a világ-nemzetek hozzájárulása nélkül s ha történik valami, azt előre-ment és egymás mellett működő ható okok összjátékos vagy sürgető körülmények találkozására – a *konatelláció* csinálja. Ratzel csupán az államok és országok *területi* növekedésére helyezett súlyt. Ma a nemzetek, nem országaik szerepelnek. Ezért ismertető jelnek vehette R. a területi államok bimbó-

zását, egy ország beszögellését a másik területébe. Ma a csehek, szerbek és románok minden területi bimbózás nélkül vették birtokukba a Felvidéket, Bánságot, Erdélyt és a Dunántúl egy részét, tisztán a népek geográfiai elhelyezkedésének címén. Itt tehát még az egymás elleniség konstellációja sem kellett.

A konstelláció nem a nemzetek helyzeti viszonya, mit hazájuk geográfiai pozíciója követel, hanem cselekvésük politikai módszere, mely vagy együttes, parallel, egymásmelletti konstelláció; vagy ellenséges, az ellenfelek konstellációja s megegyező az egymással való cselekvés konstellációja. Egymásmelletti konstelláció, midőn a hatalmak Afrika feldarabolásán osztozkodtak, ellenséges, midőn Afrika kiszögellése miatt az angolok a hollandok tartományait vették el. A vám és kereskedelmi szerződések az egyezményes konstelláció példái, midőn a szerződő felek saját területükön megengedik egy másik állam cikkeinek árusítását, vagy kárpótlást keresnek egy harmadiknak a rovására, csak hogy elkerüljék a *háborút* s érdekeiknek kockázatását egy ismeretlen kimenetelű háború miatt. Az újkor polgári népei tehát békülékenyebbek a heroikus klasszikai és középkorbeli lovagnemzeteknél. A hasznot kockáztató háború nagyobb veszedelem előttük utilitárius korunkban, a győzelemmel járó nyereségnél. Nem új területekre, nemzeti dicsőségekre, gloire-ra, hanem anyagi nyereségre vágytak ma a nemzetek. Példák a *kiegyenlítés* konstellációjára: Oroszország átengedte Japánnak déli Mandsuriát és kompenzációul jogot nyert a Gobi-sivatagban foglalásokra; Anglia az egyiptomi Sudan kedvéért Marokkóban tett Franciaországnak engedményeket; Dobrudzsáért Besszarábiát kapta Románia stb. Az egyezményes konstellációval az állam a versenyző feleknek piacok használatát engedi át egyes cikkekre nézve. Magyarország élelmicikkeiért iparcikkeket kapott Ausztriától. Ez cukorért gyarmatarúkat Indiától. Ily engedményes konstelláció (Meisstbegünstigung-Klauzel) csak kifejlett ipar és biztonságos gyors szállítás mellett lehetséges, amit sem az ósem a középkor nem ismert. Ha Caesar vagy Xerxes par force menetelésekkel nagy teljesítményeket is tettek, a menetelés még nem állandó extenzív és intenzív forgalom. Szorosan véve engedmények és szerződések nem tisztán geográfiai témák, de a kincses föld terményeinek és a kínálkozó konjunktúrák kihasználása sem tisztán geográfiai, hanem külön fórum, külön ágens s a nemzetek lélektanához tartozik.

Egymásmelletti konstellációhoz való továbbá az *elodázási* konstelláció, ha a körülmények olyképp alakulnak, hogy nagyobb érdek sérelme nélkül jobb időkre hagyják a politikai cselekvést, így sokáig halogatták Bosznia annexióját, míg a szandzsákság kicserélésével Ausztria elkerülte a balkáni háborút, Bismarck mindenképpen elősegítette Franciaország gyarmati terjeszkedését Afrikában és Ázsiában, csak Elzászt ne bántsák.

Fontos következményekkel járó politikai kérdéseket (Dardanellák, Konstantinápoly, Szeze) elintézetlenül hagytak, mert két vagy több nemzet érdekeibe vágtak. Ma pedig az érdekek hálózata tartja kötve a nemzeteket. A konstelláció felborul s egymásmellettiségből könnyen egymáselleniség, vagyis *háború* kerekedhetik, amit pedig ma az államok egybefonódott érdekeik miatt kerülni akarnak, vagy a végső szűkségre hagyják. A mai kultúrának az a jeligéje, hogy legbecesebb az emberi élet. A lázasan dolgozó s az életet élvezni akaró Jelen nem szereti a háborút, a hőskölteményt. Neki a dráma tetszik, mely rizikó nélkül ábrázolja az életet, de csak a színpadon, míg a középkor élt-halt a harcok dicsőségéért. Savoya, Nizza s a Földközi-tenger kérdése p. ég az olaszok és franciák lelkében, hasonlóképp a hatalmi vetélkedés Anglia és az Unió között, de az aktualitást el kellett odázniok Középeurópa égetőbb kérdései miatt.

4. A háború a világpolitikában. A háborúról is más nézete van korunknak, mint az elmúlt koroknak. Nem a kényelmesebb *pacifixmuáx* miatt, hanem üzleti érdekek, gazdasági és a hatalmi élet békés élvezése miatt, Háborúkat elodázó eszközök a népeket kimerítő *a) felfegyverkezéő* és *b) leóiereléá* sokszor feltűnt tengeri kígyója is.

Gazdag nép könnyen viseli a felfegyverzés költségeit, de a szegény nép belepusztul, mert megrohanják és felosztják jobban felfegyverzett szomszédjai (Törökország pusztulása), *c) Szövetkezéőre* szintén a gyengébb nemzetek szorulnak akarva, nem akarva (A mi 40 esztendeig tartó hármas szövetségünk.). Ez is csak egyik módja a háború elodázásának. A világpolitikában mindig az a fő, megmaradhat-e az egymásmellettiség a nemzeti ellentétek és érdekek mellett is, vagy átcsapjon a háborúba? Az utóbbinak kockázata mindig két számlától függ; *a)* mennyibe kerül a győztes háború; *b)* mily károkat okoz a vesztes háború? Hiába nevétték Sir Edward Grey-t, ki ceruzával kezében kalkulálta az eshetőségeket. Mert a háborús felek okvetlen károsodnak, legjobb esetben presztizsük megfakul s a háború ideje alatt elesnek gazdasági hasznuktól. Legtöbb esetben a nézők – és semlegeseknek használ a háború, mert mint a lefolyt háborúban is láttuk, hogy Japán megtorlás nélkül elfoglalja a hadakozók gyarmatait: Csingtaut, Karolina- és Mariana-szigeteket.

Grey angol államférfi aggodalmas kalkulálása tehát teljesen beleillik a világpolitikába, midőn ma a népek érdekei az egész glóbuszt behálózzák. Sok nyerni való nincs már, mert a két Amerika le van foglalva; Oceania, Ausztrália azonképp. Afrikát felosztották – legfeljebb Ázsia jöhetne szóba a három India és Csina felosztásával. Ez meg attól függ, hogy ez óriás népek modern eszközökkel tudják-e hasznát venni természeti kincseiknek, bírnak-e a mai Csinához hasonló 6000 éves nemzetté tömő-

rülve a Csendes-óceánra helyezni a globus politikai és világgazdasági centrumát?

Az egymással és egymás ellen való konstellációk konjunkturáinak feszültsége tehát továbbra is megmarad. Semmiféle *kozmpolita* törekvés nem fogja megszüntetni ezt a feszültséget, ha ideig-óráig lazítja is a *határtalan életakarattal* bíró nemzetek ellentéteit, aminő ma Ázsiában a kozmpolita buddhizmus, Európában a kereszténység (Huedorffer, Welt-politik 212-217.) Csak a kozmpolita: népeket egyesítő *világtörekvések* egyensúlyozhatják a faji, nemzeti, vallási stb., szóval egyes törekvéseket. De vajjon valóban kozmpoliták-e azok s azoknak mondott jelen törekvések: részvét, pacifizmus, világpolitika és világgazdálkodás, kereszténység, szocializmus, izlam, kapitalizmusz és nacionalizmusz? – vagy még következnek ezentúl mások is, előttünk ismeretlenek? Ki tudja ezt megmondani, mikor tempóra mutantur, et nos mutamur in illis?

VIII. A népek országos lakásmódja.

A geopolitikának csak annyiban van része a népek elhelyezkedésében, amennyiben azok államilag már összesimultak. A társulás történhetik *a)* vagy *falusi államokban*, *b)* vagy *városokban*. Amannak alapja az élelemtermelés, akár a faluban lakó törzsfőnök, akár a városokban székelő birtokosok számára, kik cserében védelmezik a vidéküket, P. o. Sparta a Messenát; Athén a periököket.

A lakás fazeológiája. 1. *Kunyhó* (sátor, barakk), csoportja a falu. 2. Fa vagy *kőház* klimavidékek szerint, mely megint vagy családi vagy nemzetség-háza, vagy kapitalista korban – emeletes bérház. A házcsoport formája: falu, *várok* (Müller-Lyer, Phasen d. Cultur 1908. I. 134.) *T. Falu* vagy széjelszört településű, példa a berberek sátras faluja, a faházas csinai falu, a rönkökből épült finn és orosz fálvak, vagy zárt telepforma: utcás házsorokkal s földművelő lakosokkal. A finnek-től tanulták a szlávok s germánok a rönkház építését. (Gerland: Ethnogr. Alias 1875.) Elterjedési köre az északi erdőöv. Száraz területeken a vályog s löszház szerepel (Assyria, Csina). Hegyvidéken a faragatlan vagy faragott kövekből összeillesztett kőház és barlangház a lakás. A barlangfalu (pueblo típus) az észak-amerikai indiánoknál honos. Az irokézek 250 m hosszú nemzetiégi és a malájok faházai cölöpökön állnak. A falu a folyó hosszában sorakozik, a csinai löszfalu felette (felső Hoangho). A kasalakú néger és a csúcsos indián wigwamokból álló faluk szántók mentén halmokon épülnek. Kizárólag kunyhókból álló falu ritka, mert a törzsfőnökök falusi államaiban a magánlakásokon kívül mindig a bálványnak is van külön épülete.

mint a kulturális gerjedelmek falusi manifesztációjának. így Melaneziában, Indiában, Afrikában. A római falunak sem volt kizárólag csak parasztháza; a földbirtokos uradalmi házán s villáján kívül az áldozati oltár, templom emelkedett funduson állottak. A nápolyi öböl tele volt ily villasorozatos faluval.

A *falusi állam politikai* jele a magas sövény, mély kör-árok, vályog vagy léckerítés, kilátóhely, vadonhatár, akár a középkori európai falvaknál. (*Czirbusz*: Das Natürliche in der ung. Namenkunde 1919. 128.) A falvaknak vagy faluszövetkezeteknek egy nap alatt megtehető körben van a *vásárhelye*. Ha ez fontos utak keresztező pontjára esik, város lehet belőle, p. o. Róma. «Wegebauer u. Städtegründen sind nur Raumes-titel.» (*Ratzel*, Polit. Geogr. 361.)

A *falú* településformája sokféle. Főbb alakjai: *széjjelszórt* p. oláhoknál, *zárt* németeknél, *soros* ukránoknál, *vegyes* magyaroknál, *központi* valamely város körül elhelyezkedett kőházas kerületi falvaknál, p. o. a ny. román országokban.

II. A város keletkezésének oka szintén, sokféle. Politikai tekintetben érdekelnek *a) védelmi* városok vagy váraljak (suburbinm) a környék, főutak s hágók védelmére; *b) kereskedelmi* városok, p. o. a flandriai, olasz városok, a Hanza a Keleti-tenger missio-városai, a *városállamok*, a Rajna, Pó-melléki városok, mert mercator=kereskedő és negotiator egy. *c) politikai* vagy *egyházi* terjeszkedés városai, p. o. Esztergom, a Keleti-tenger német városai; *d) római caátrumokból* lett francia s német városok: Strassburg, Mainz, Augsburg; *e) forgalmi új városok* kikötők, tengerszorosok, folyótorkolatok, főutak mellett vagy vasúti csomópontokon; *f) politikai központok*, p. o. Delos a Kykladok közepén, Milano az alpi utak és csatornák találkozáján; *g) fővárosok*, az ország kulturális törekvéseinek képviselői p. o. Kijev, Paris, London. A régi Oroszország főhelye Moszkva, az új Oroszországé Petrograd, az földsegi maradi ez a tengeri szellem képviselője. Paris kedvéért anektálták Flandriát; Prága, Buda suburbinmok; udvarházból lett várossá Bécs; a halásztanyából felvirult Pest, A főváros rendszerint a politikai eszmét, irányt jelzi, helye azért időről-időre változik. P. o. Tuln–Neufeld–Wien, Esztergom-Fehér- és Temesvár, Buda és Budapest, Brandenburg és Berlin. Maximilian római császár Milanóban székel, Diocctian Nikomediában és Milanóban. A török szultánok fővárosai: Brussza, Adrianápoly és Konstantinápoly voltak. A római birodalom kettéválasztása után Honorius nem a pompás Rómában, hanem Raveunában a flotta székhelyén lakott, A 18. században az Uniót Washington képviseli, a modern yenkiséget New-York és Chicago. Egyáltalán a politikai fővárosokat a forgalmi, kereskedelmi és kulturális városok felülhaladják, p. o. Pest Budát, Üszkübtöt Belgrád, Nápoly, Flórenc Rómát, Amsterdam Hágát, Kalkutta Benarest, Haiderabadot. Ámbár

Európa 19 állama közül 15-ben még mindig a főváros a legnépesebb. Ipar, kereskedelem és kultúra lévén korunk jelszava, a *mezővárosok* elpusztulnak s a forgalmiak emelkednek, legalább is az Atlanti kulturális körben, míg a sárga fajta népeiről s a keleti városokról ez kevésbé mondható. Itt a történelmi városok népesebbek. A városok lényegéhez még mindig önrendelkezési joguk tartozik. Szabadoknak kell lenniük. Mihelyt a vidék kerekedik fel bennük, vagy vidéki területre tesznek szert, elbuknak. P. o. a városi államok, kik egymást buktatták, vagy valamely hatalmasabb szomszédnak estek martalékul, míg a Hanza városok, megmaradván kapitalista kereskedelmük mellett – tovább győzték p., Lübeck, Danzig.

Vidéki városaink közül csupán Temesvár, Pozsony és Kassa modernek. Ahol a mezővárosok földműves típusa maradt vagy a megyei nemesség szava döntött, kiűtött rajta a magyarnak idegenkedése a városi élettől. A magyarnak nincsen Vaterlandja (*πατρίς*), hanem *szülőföldje*. Itt a földön van a hangsúly, nem a városon. Annál feltűnőbb Svájc átalakulása, mely régen csupa faluból állott (Teli monda), most pedig continentális zárkózottsága ellenére oly városias állam, mint a nyugati román s germán országok bármelyike. A magyar várostalan típus ismétlődött Russiában, mint Európa keletiségének főbirodalmában, de már Románia kimászott teljesen földszéki jellegéből, míg hazánk Pesten kívül igazi nyugati várost fel nem mutathat. Azért Pestet külön területű *szabad városnak* kellene megtenni Magyarország új alakulásánál. Ne Bécs legyen a volt vagy leendő dunai monarchia börzevárosa, hanem Pest. (Supan i. m. 131.)

III. Városépítő népek voltak a rómaiak, azért a nyugoti román országokban sok a város s kevés a község, falu. Sok városa van a keletázsiai, hindu kulturális köröknek, az arabok országainak míg Németország csak a 19. század folyamán épített sok takaros várost. A középkori német városok többnyire faházakból állottak, kivéve a városházat és dóm környékét. Ezért volt a középkorban minden második évben városégés. Miként a klasszikai kor városaiban emlékszerű épületek váltakoztak nádfedelesviskókkal, úgy a keleti oázis-városok mind hosszú poros főutcából, soros vályogházakból s görbe sikátorokból állanak, hol csak a bazárok, márványkutak s pálmaligetes mecsetek kellemesek. A néger városok tulajdonkép szalmafedeles kunyhósorok (Benin, Kuka, Timbuktu) 10-15 m vastag fallal s ligetekkel körülveve. Róma csak Augustus korában lett paloták városa. (*Wimmer: Hist. Landschaftskunde* 1880.)

A városok elrendezése többnyire 1. *övszerű*, tengerpartokon, hegyvidékeken, rónákon. 2. Spanyolország fennföldi, *belső*, kerületi terraszos és *medencés* városokat ismer. Utóbbiak lazán szétterjeszkednek. Alicante-nak p. 30,000 lakosa van, környezetével 50,000. Murcia kerületéhez 110,000 lakos tartozik,

magya Murcia 32,000 lakosú. Ily város *kötőket* találunk Franciaországban is. Paris 200 kilométeres köréhez hat nagy város tartozik: Rouen, Havre, Nancy, Reims, Lille, Roubaix, 11 közép város 120 km lávolban és 33 kis város tartozik. Paris körének 3.4 millió lakosa van. Flandriában két nagy, négy közép, nyolc kis város van 10-40 km körben. A tengerparton van egy nagy, három közepes és két kis város. Ily közös csoportosulást találni Belgium s Anglia városainál. Más a 3. *központi* elrendezés, midőn az egész tartomány lakosságának 20-25%-a egyetlen fővárosban zsúfolódik, p. o. Kopenhágában; Melbourneban Victoria gyarmati lakosságának 43%-a lakik, Sydneyben 30%. Romániának, Magyar- és Csehországnak, vagy a volt osztrák tartományoknak egyetlen nagy fővárosuk volt. Ezt a *keleti típust* az egész európai Keleten találni. 4. *Hézagóá* az Unió és a délamerikai városok elrendezése. Mindez az államok társulási tömörségének, a politikai erőnek, a haladás ritmusának élénkségét, vagy lassúságát, sőt hanyatlását bizonyítja. Ezért a geopolitikába való szakasz.

Telluris helyzetű városok, a) Ugyanazon *délkörökön* és *szelásségi* pasztákban fekvő városok geográfiai jelentőségére Harms s Hanslik hívták fel a figyelmet. Ami a délköri fekvést illeti, feltűnő, hogy a fehér emberiség, az atlanti kultúrája az óceán két partján Európában és Amerikában szintén 30°-ra 60-90° délkörök között zsúfolódik. A 30-ik délkör alatt sorakoznak Petrograd, Kiew, Odessa, Konstantinápoly. Kairó, a keleteurópai fehér ember városainak határvonalá. A 15° délkör alatt, vagy közel hozzá vannak Stockholm, Christiania, Berlin, Bécs, Róma s Alexandria. A 0° alatt az óceánizmus határa. Londoán: Paris, Madrid. A keletázsiai sárga ember délköri városainak zsúfolódása a 12° Irkutzk, Peking, Sanghai. Nanking, Kanton, Manila városokkal. Topográfiai véletlen.

Fontosabb a városok elhelyezkedése szélességi pasztákban ú. n. *klímavidékek* alatt. Itt azonnal feltűnő, hogy Európa 10°-kal tovább nyúlik északra 50-60, mint a hűvösebb Amerika. A hűvös mérsékelt öv tehát még a 60°-on kívül is mutat városokat: Bergen, Christiania, Petrograd, míg Amerikában Quebec sem ér föl az 50°-ig. A 40 szélességi körvonal körül épült S. Francisco, Denver, Chicago, Baltimore, New-York, Wasinghton, Philadelphia, Európában pedig 10°-kal feljebb, 50° körében London, Paris, Bécs, Varsó, Krakó, Lemberg. Kiew ülnek. Az európai iparos és kereskedelmi paszta 20° széles, így 10°-kal szélesebb az amerikaiánál s nálunk a 40° sz. a határa Madrid, Róma, Saloniki. Konstantinápoly, Tiflisz, Chiva városokkal. Ez a *fehér* kulturfajtának déli határa. Alatta 40-30° közt az *orientálta* kultúra terjed: Marokkó, Tripolisz. Alexandria. Bagdad városokkal, a régi ókori Európa déli színtere. A keletázsiai *sárga fajta* kulturális köre a 40°-20° között van Peking, Honkong, Sanghai városokkal. A *hindu* és *indocsinai*

tropikus kultúrákor hármasszakasza. Északon Lahore, közepén a 30° Calcutta s Bangkok, délen a 20°-10° között Sangun-Colombo e tropikus körhöz tartozik, Batavia 10° szintén (*Hanoiik*, Menschheit 17-18. sz.). Itt az a feltűnő, hogy a monszumos kultúra-körök igen letolódtak keleten a 40°-ra. a déli féltekén 30°-ra, Amerikában a 10°-30° közé. Amerikának csak a déli féltekén van meleg öve 0°-30° között, így Quito 0°, Lima 10°, Buenos-Ayres, B. Janeiro 20°. Montevideo, Valparaiso a 30° körül.

Hanslik csillagászati felosztása annyit mond, hogy a fehér-fajtabeli ember addig terjeszkedik, ameddig a mérsékelt öv ér. de legintenzívebb és legterjedelmesebbik kultúrája van a Glóbuson. A hindu- és keletázsiai népek kultúrája, valamint a száraz területek lakóinak oázis-kultúrája subtropikus, Amerikában fennföldről mérsékelt. Inkább elteijedt, mint magas kultúra az. A forró öv speciális kultúráját nem teremtett, b) Beclus. Harms a *tellurio* helyzet alatt a geográfiai konstellációs helyzetet érti. Ilyen Londoné, mely a földeségi félteke közepén az Északi-tenger legforgalmasabb csatornáján fekszik, szemben Parissal, Anvers-sel. Világhelyzetének tudata átment az angolok vérebe. Paris, mint a germán és román népek kulturális összekapcsolója, oly predesztinált helyzetű város, mint Bagdad Mezopotámia és az Indiára mutató Perzsa-öböl központos helyén. Alexandriában és Szuezen három földeség fut össze: Európa. Nyugoti-Ázsia s Keleti-Afrika. A keletafrikai vasútvonal kiépítése után külön hivatása van, kivált ha az európai Nyugatnak, Keletnek és Oriensnek világvárományos gócpontjáig Konstantinápolyig kiépítik, a pánamerikai vasútnál. *Konstantinápoly* két félsziget s két tenger között még részt vesz az európai államok félszigeti kultúrájában, de útjába esik az Oriens harántékos szárazterületeinek és oázis-városainak: így közvetíthet Közép-Európa és Hábes, Oroszország és Mekka között. Közel a népek ázsiai kapujához, végpontja lehet a Prága-Peát-Belgrád-Szaloniki-átlós és a London, Turin, Brindisi-Valona-Bosporusz hosszanti átlós vonalnak. *Pest* ezzel *világvonalak* csomójába esvén, szabad város minőségben telluris helyzetet kaphat mint Chikágó, mely a taviforgalom főhelye (3½ m. t.) Ouebeck-Sanfranciskó vagyis az Atlanti- és Csendes-óceán két é. medencéje között. Mindezek, a *világvorgalom* és *világpolitika* útjába esnek. (*Hanálík*, Österreich 1917. 108-180.)

IX. Nemzetek halála.

Szavakkal való dobálás, meghalnak-e a népek, vagy átalakulnak? Mihelyt más a nép, meghalt eredeti típusa. Nincs többé p. o. hetita, hellén, sem román, sem ibér, frank, thrak, hanem

van helyettük örmény, új-görög, olasz, spanyol, francia, oláh.. Nemcsak vérbeli típus hal meg, tehát a politikai|szintén. Amaz vérkeveredés, elfajulás, túlnépesedés miatt s háborúk folytán, ez társadalmi s gazdasági okokból. Közelálló varietásoknak használ a vérkeveredés. Igen csinos, de nem tartós pl. az oláh-sváb s fehér japán keveredése – lelki karakterben? – kérdés. Tartós a meszticz tagál, ámbár itt az indián és maláji fél erősebb. A hindu- és sárga faj létrehozta az indocsinai kultúrái, de nem népeket. Ha valamely *kultúra* kelleténél tovább tart, eltorzul (Über-kultur) és visszahatást kelt. Így a brahmanizmusból lett a buddhizmus, a római önző kegyetlen polytheizmusból a részvétet, altruizmust hirdető kereszténység. Ugyanaz mondható a *gazdaságról*, kivált, ha az egyesek vagy osztályok kezében zsúfolódik, így kényelemhez és lustálkodáshoz szoktatja az előkelőséget, melyet ösztönösen utánoz a sokaság. A vagyon arányos eloszlásának felbillenésével magánérdek kéré kedik felül a közérdeken. Hogy eszeveszett *háborúskodással s kivándorlással* a nemzetek legderekabbjait veszítik, például a köztársasági római patríciusok kihalása s a római császárság gerinctelen szenátusa. Magyarországon minden 300 évben más nemesség volt, a köznép belső gyarmatosokkal, jövevényekkel változott. III. Endrével végkép kihalt nemcsak az Árpádok vére, hanem megfogyatkozott a köznép energikus karaktere is. Az ősgermánok már csak Wagner operáiban élnek ma. Az ibereket a gótok, Washington angoljait a yenkik váltották fel. Az egymással *házasodó* és egymástól *öröklő* nemesség csak addig volt értékes, míg a jobbgyokra és polgárookra át nem háritotta a hadikötelezettséget. Az újkortól kezdve azonban nemcsak a polgári munka, honvédelem, hanem az irodalom s művészet művelése is a polgárság kezébe került s ami meglepő, idegen vérbeliek, Börne, Heine, Len au-Munkácsy a köznép vérbeliségének kifejezői – Petőfi – többé nem a nemesek, mint Kisfaludiak, Berzsenyi. Csak Anglia és Russzija gondoskodott a *geneokrácianak* polgári vérről való felfrissítéséről, – így lett a középkori harcias lordokból iparos- és kereskedő- (Herbert Spencer) társadalom, a cárság fényében sűtkérező orosz nemesekből a legszélsőbb demokrataság.

Legjobban írta a nemzeteket a vagyon *önző koncentrációja*, annak Amerikában ismeretlen korlátlan *örökölhetése s a kapitalizmuó* hatalmi dülása. A közép- és törpe birtok pusztulása, nagybirtok torznövekedése, mint nálunk, Russzijában, Angliában és részben Csehországban azt eredményeztek, hogy a gazdagok magas kultúrája mellett étlen-szomjan, ruhátlanul nyomorgó köznépet s mindenre felhasználható ú. n. értelmiséget, illetve diplomás *proletárságot* találunk, mely nem keres többé önzetlen ideálokat, mert a gazdagoktól kitarított napi- és tudós sajtó, parlament s kormány, protekciós állások mind s csak a beati possidentes és boldog öröklők osztály-

érdekeit szolgálják – a köznép és fizetett értelmesség tehát a kevés «kiszemelt» jármát nyögi. A vezető állásokat nagyhangú tehetségtelenség, gügye protekciók foglalják el. Dolog nélküli nyereszkesedés, felületes tudás, vagy agyontanult tudósság (Übergelehrte) cikornyás vagy félszeg, durva műalkotás jönnek divatba. Elvet, erkölcsileg komoly törekvéseket röpke szavak, szenzációk hajsza váltja fel; szóval a korrupció rettentő mérge kezdi ki a *haldokló népek* testét, kivált ha a rohasztó születési előkelőség (geneokrácia) a szerzési arisztokráciával (ochlo- s plutokrácia) lépnek frigyre a köz önző kizsákmányolására. Az agrárius kapitalistaság a földet ragadja el a föld néptől s így nagy birtokkomplexumok állításával megghiúsítja a megélhetést. Ha fel is emeli a nagybirtokos a munkás bérét, ezzel csak saját hasznát öregbíti, inert a földműves kénytelen drágán vásárolni az élelmicikkeket. Ez pedig az iparcikkek árdrágítását vonja maga után. Az ipar és kereskedelem hasznát monopolizáló tőkés, nagyobb bérekkel gyáraiba s vállalataiba csalt mezei munkás dolgát ma gépekkel végezteti. Minden béremelés az ipar- és élelmicikkek árdragulását vonja maga után. Így a birtokából kiforgatott munkás tehát sem a vidéken, sem a városban nem boldogulván, elkeseredésében erőszakoskodik. A nibelungi gyűrű (önzés) örök átka! *Wagner* (Reingold. 4. jelenet).

Vagyont (Oppenheimer: *Der Staat*) vagy *a*) rablással *b*) vagy munkával, *c*) élelmességgel, vagy *d*) öröklés útján (Carlyle) lehet szerezni. A szerzett tőke dolog nélkül is önmagát gyarapítja. Így terjed *pusztuló* népeknél a dologtalanság népeket öll marazmusza, a könnyűszerrel való meggazdagodás mételye tőkéseknél úgy, mint az öröklésből kiszorultak és tőkésektől kifosztottak sokadalmánál. A kórság erőt vészen a nemzet minden rétegén s a nemzet lassanként meghal, hogy helyt adjon más energikusabb, dolgozóbb, frissebb népnek. Igaz, hogy sokszor értékes kultúra vész el a bukott nemzet halálával s a helyébe lépő új nép beéri elődje kultúrájának értelmezésével s archeológiájával (keleti és klasszikai népek kultúrája), de annak az új népnek új konstellációk és új konjunktúrák közepette nincs is szüksége többé, avult korok, értéküket vesztett régi kultúrák eredményeire: következve az emberiség élőfolyamatának: az örökké viruló rózsabokornak (Peschel) a megélhetés, boldogulás új módjait kell kieszelnie. Ezzel halad vagy legalább az állami és társadalmi élet új fázisát éli keresztül: egy jobb kor előkészítésére. (*Müller-Lyer*, *Familie* 268-271; *Rebmayer* *Inzucht und Vermischung* 1897. *Woltmann*: *Polit. Anthropologie* 1903. *Schalk* i. in.) – Ez a mi századunk sorsa. Horoskopusának beállított képe haldokló népeknél.)

X. Epilógus.

Az Anthropogeografia harmadik részével az *első* teljes anthro-geografiai kézikönyvet adom át hallgatóimnak. Előtem, a budapesti egyetemen anthro-geografiát mint *önálló*, külön új tudományt *senki* sem adott elő, a modern gazdasági, történelmi és forgalmi geográfiával együtt ezt a stúdiumot én hoztam be nálunk a tudományos egyetemi tanításba. Minden fatalizmustól menten (v. ö. Művelődésgeografiámat 1912) a nemzeteket szintén oly erkölcsi rendeltetéssel bíró, de nagyszabású *geográfiai személyeknek* tekintem, mint az egyes embert. így a nemzetek mint politikai személyiségek szintén geografiailag tárgyalhatók. Első anthro-geografiai cikkeim: *Az emberiség bölcsője* (Arch. Értesítő) és *A fajhalál* (Kállay: Kelet Népe) s *A vsz és kultúra*, (Berecz: Természet) 1875. jelentek meg. 45 évvel később íródott tömör könyvem: *Hunfalvi János* professzorom s Peschel Oszkár hatása alatt; de *Zichy János* gróf emelt egyetemi katedrára. Ha tehát érdem az AG. magyar művelése, engem e tudomány csak e pedagógiai kezdsének érdeme illet meg. Egyéb nem! A kommunista ideológia s a nyomás tízszeres ára meg nem engedték egész kéziratom kinyomatását. Ez a rövidített, tömör 3-ik rész késő megjelenésének oka.

TARTALOMJEGYZÉK.

<i>Óceánok és földségek küzdelme. Geopolitika</i>	3
Az állam keletkezése	3
Az állam törzsoke, frontja.....	5
Az állam egysége, formája.....	6-7

I. Államok területe.

Területi és népi nagyság.....	8-13
a) Nagy földségű államok 1910	8
b) Nagy népességű államok 1910.....	8
c) Államok teljesítménye	9
Államok ereje.....	10
Határok geográfiaja.....	10-13

II. Az államok helyzete..... 14-17

a) Geográfiai helyzet.....	14-15
b) Politikai helyzet	16

III. Nemzetek keletkezése..... 17-21

1. Népcsalád.....	19
2. A fajerő kérdése.....	19-21

IV. Az államok physikai szerkezete..... 21-22

V. Államok népi szerkezete..... 22-37

1. Ország és nép, népállam	22
2. Nemzetiségi és nemzeti államok.....	23
3. Nemzeti államok csoportjai	25
4. Területi államok.....	28-31
5. Oroszország és az osztrák-magyar állam volt országai	30
6. Nagyhatalmak	31
7. Világhatalmak	33
8. Gyarmat-államok	33
9. Gyarmati népek.....	34
10. Tengeri hatalmak	36

VI. Az államok gazdasági szerkezete	37-48
Gazdasági formák	37-48
1. Földműves-államok	37-40
2. Iparos-államok	40
3. Földművelő- és iparos-államok közti különbségek	41-44
Világforgalmi utak	44-45
Óceánok politikai jelentősége	46
Tengerek szabadsága	47
VII. A világgazdálkodás velejárói	48
a) Kapitalizmus	48
b) Szocializmus	49
c) Constellatio	50
d) Háború a politikai geográfiában	52
VIII. A népek lakásmódja	53-57
Lakás fazeológiája	53
a) Falu	53
b) Város	54
c) Városépítő népek	55
d) Városok elrendezése	56
e) Telluris városok	56-57
IX. Nemzetek halála	57-59
X.	60